

GRÓF SÁNDOR MÓRIC MAGYAR NÉPI VISELETBEN
(Carott festménye, 1834)

LESTYÁN SÁNDOR

GRÓF SÁNDOR MÓRIC

AZ ÖRDÖGLOVAS

38 KÉPPEL

II. KIADÁS

DR. VAJNA ÉS BOKOR BUDAPEST

A címlapot G. Prestel eredeti festményének felhasználásával Sinkó Károly tervezte. Prestel ecsetje azt a jelenetet örökítette meg, amikor gróf Sándor Móric kirúgtat budavári palotája kapuján, de a heveder elszakadt és a nyereg — a gróf alól kicsúszva — a földre esett. A belső címlappal szemben lévő két képet Metternich-Sándor Klementina hercegnő engedte át közlésre.

*Copyright 1942 by
Dr. Vajna György és Társa
Budapest.*

Kiadásért felel: Bokor Dezső.

96778. — Az Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t nyomása; Budapest. Felelős: Kárpáti Antal igazgató.

I.

EGY IFJÚ LOVAS vágtatott a város majorjának árnyas fáin alól a Generális-kaszáló felé, Szent-Iván hava déli napsugarában. A hatalmas gyepet, mely a Várblstya alatt zöldült, csupán az éltesebb krisztinavárosi polgárok hívták Generális-kaszálónak, a fiatalabbja Vérmezőnek nevezte. A lovas az ördögárok hídjának tartott, mintha a kőbedermedten örökös Nepomuki Szent Jánossal volna találkozója. De az utolsó pillanatban meggondolta magát, hirtelen elfordította a lovat, szárba vette, szelíden megsarkantyúzta és a karsú paripa engedelmesen átsuhant a légtérben az ördögárok felett. Arasznyi kis víz folydogált az árok mélyén, olyan szelíden és szerényen, mintha minden pillanatban elapadna a tikkadt nyárban. Íme a budaiak tudják, hogy elég egy hirtelen zivatar valahol a hidegkúti határban s már felduzzad, a hegyekből lerohanó vizek megdagasztják és ördögi kegyetlenséggel áraszt el mindent maga körül a kies Szép Ilonától a gyógyerejű Rácfürdőig, ahol a Dunába szakad.

A Generális-kaszáló túlsó feléről kanyargósan kapaszkodott fel az út a Bécsi-kapuig. A lovas mégis nyílegyenesen rúgtatott előre. Az ő számára nincs út, ő maga választja ki az utat, amelyen lovagol. Az iramból a meredeken sem engedett. Pillanatok alatt fenn termett a Várhegyen. A kapuőr tisztelgett előtte. A lovas megtorpant az ódon boltív alatt, ahol »az híres-nevezetes« Toldi Miklós öklelőfája, horpadt pajzsa és néhány vasgolyó lengett alá csüggedten, rozsdamarta láncokon. A lovas délcegen ült a

nyeregben. Főúri öltözetet viselt, már pelyhedzett az álla és tekintete olyan volt, mint azoké az if jaké, akik a lovagkorban éltek. A trubadúrok szelídsége és a bajvívók haláltmegvető szilajsága lakott a tekintetében. Előrehajolt a nyeregben, mintha kémelné valamit. A Bécsi-kapu utca kihalt volt és üres, ami nyilván érdektelenné szürkítette előtte, hogy arra haladjon tovább. A Fortuna-utca sarkán viszont egy hordókkal megrakott szekeret látott befordulni s ő gyors elhatározással utána kanyarodott. A kapu öre ebben a pillanatban tölcseért formált két tenyeréből a szája előtt és harsányan elordította magát:

— Hahó! Jön! Hahó!

Ezzel tulajdonképpen hivatalos kötelességét teljesítette, mert Széth Kristóf uram, Buda szabad királyi város kapitánya (ki maga is ott lakott a Bécsi-kapu piacán), szigorúan parancsba adta az őrségnek, hogy az ifjú lovas érkezésére mindenkor figyelmeztessék a várbeli népet, nem annyira a választott polgárnak kijáró tisztelet, mint az elővigyázatosság kedvéért.

— Hahó! Jön! Hahó!

Mennydörgő hangja volt a legénynek, a huszadik házban is meghallották az aggódó anyák, akik riadtan robogtak ki a vasrácsos ablakok mögül, a keresztbolthajtásos szobákból a macskaköves utcára, sebtén felkapkodva hancúrozó gyerekeiket, hogy biztonságba helyezték őket a repkényes, híves udvarokon, ahol zöldremázolt fadézsákban piros és fehér leánderfácskák virítottak.

— Hahó! Jön! Hahó!

A vészkiáltás félelmetesen süvöltött, mint az orkán, mely a vihart megelőzi. Csak a hordós-szekér gazdája nem hallotta, talán süket volt az Istenadta. Egykedvűen nógatta apró lovacskaikat s már-már befordulni készült a Fortunához címzett fogadó udvarára.

Odabenn, az ivóban, békés polgárok poharazgattak. Egyikőjük éppen csinos versezettel méltatta a piros budai bor zamatját:

*Bújjon el a német rajnai borával,
Hallgasson az olasz a Falernumával,
Csak igya meg a Francz híres Sámpanyerét,
Egy hordónk feléri boraik tengerét!
A halhatatlanság mennyei Nektárja
E' volt. Vagy ez annak valóságos párja.*

A szekér ebben a minutumban oldalvást kanyargott a fogadó kapujának és keresztbeállt az utcán. A verselő szava elakadt, kiesett kezéből a pohár. Az ivó-kompanya dermedten bámult kifelé az utcára. A szekér gazdájának arca halottfehérre változott. Már hogyan változott volna, mikor váratlanul hatalmas, lomha madár repült el lovacskaik felett, de ennek a madárnak nem volt szárnya, csupán négy megvasalt lába volt, melyek ismét földet érve tüzes szikrákat csiholtjaik ki a kövezetből.

Az ifjú lovas, aki a madár hátán ült, nevetve nézett hátra és barátságos Istenhözadót integetve már ügetésbe kezdett.

Most a fogadóbeliek adták tovább:

— Hahó! Jön! Hahó!

Már a Városház-piacon harsogott a vészkiáltás. A városháza tanácstermében Balásy Ferenc polgármester éppen a szenátorokkal tanácskozott. Csekeő István vitte a szót, Farkas Sámuel fő-fiskális beszédére replikázván. A patkócsattogásra, mely dobpergesszerűen verte fel a tér csendjét, Csekeő István elnémult és az urak az ablakhoz tódultak. Balásy polgármester fejcsóválva dörmögte:

— Mért nem megy át Pestre, ahol a Ló-futtatást tartják?... Bizton elnyerné az első pályadíjat, a száz aranyat érő billikomot...

A fő-fiskális, aki hivatásánál fogva szeretett vitázni, így felelt:

— Azt már elnyerte Wesselényi Miklós báró ötesztendő kancája, akit Széchenyi István méneséből vásárolt...

A polgármester nem engedett:

Az ifjú Sándor Móric gróf a budai Városmajorban

— Akkor is a versenypályán lovagoljon! Állandó rémületben tartja Buda polgárait. Tegnap azt jelentették, hogy a majorban, ugratásközben, összetört egy korlátot. Ki téríti meg a város kárát ?

A főfiskális kurucosan hetvenkedett:

— Kérdezze meg tőle az úr! Azért polgármester, hogy felelősségre vonja!

Az ifjú lovas mindezt nem hallotta. Ez időben még az se túlságosan lelkesítette, hogy a pesti határban, Soroksár felé, a tábori Magazinumok közelében, nemes lelkű hazafiak megrendezték az első magyarhoni ló-pályáztatást. Végignézte az elmúlt héten, de sehogysem volt inyére, hogy báró Wesselényi Miklós,* gróf Esterházy József, gróf

* Báró Wesselényi Miklós is a »vakmerő« lovasok között szerepelt ebben az időben. Jósika Miklós írja emlékirataiban: »A kolozsvári téren — közel a főörhelyhez — valami faalkotmány volt felállítva, egy Önyi magas lehetett és majdnem oly széles; ezt Wesselényi egy *Rubint-nevű* pejlovával kétszer egymásután is átugrotta. (Egy bécsi öl közel két méter.)

Pejachevich Péter és gróf Festetics László mellett csikósok is lovagoltak a gyepen, bőszárú gatyát viseltek és árvalányhajbokkrétát tűztek a kalapjuk mellé. Kinevette a társaságot, olyannak tűnt előtte az egész, mint valami komédia.

— Hahó! Jön! Hahó!

Már a Fő-utcában zengett, szájról-szájra adták a riadt várbeliek, úgy szárnyalt az ifjú lovas előtt, mint egy lát-hatatlan futár, aki a véres kardot hordja körül. Kitisztultak az utcák, kapuk mélyébe menekültek, házfalak tövébe lapultak a járókelők.

— Hahó! Jön! Hahó!

Átzúgott a Parádé-piacon, s mire a keskeny Színház-utcára ért, meghallották a Szent-György-téri palotában is. A kapu megnyílt, az ifjú lovas beugratott, s a hajlongó személyzet sorfala között fellovagolt a lépcsőn az első emeleti fogadóterembe. Ott leugrott a nyeregből, megvereggette a ló nyakát, »Jól van Tatár« mondta gyengéden, majd rárivallt a lovászra, hogy vezesse az állatot az istállóba.

... A naptárban 1827-et írtak és a lovas, bizonyos gróf Sándor Móric nevezetű, 22 éves volt...

II.

A GRÓF SÁNDOR-CSALÁD budavári palotáját Schams Ferenc, a régi Pest-Buda krónikása, így írja le bájosan fellengzős nyelven, mely a kor nyelve volt:

»Gyakran hallottam, hogy az építkezés, a külső díszítés és a belső berendezés nagyon sok pénzbe került, tehát sokat vártam, túlságosan sokat. De amit a saját szememmel láttam, minden képzeletet felülmúl, mihelyst az ember a kapun belép. A palota magassága, a földszintet nem számítva, egy, sőt kétemeletnyi. A fölépcső nemes pompája, a korlát művészies, gazdag vasmunkája elragadó! A fogadóterem fehérmárvány falaiban tükrök és ablakok

ragyognak. A fürdő-kabinet berendezését fehér drapériák uralják, világoskék hímzéssel tarkítva. Kényelmes nyug-
 ágy takarja el a rézből készült fürdőkádat. Fényűzően
 díszített, alcovos emelvényen áll a szomszéd szobában a
 háló-alkalmatosság. A drapéria itt sárga selyem, kellemes
 keretbe foglalva. Négy hatalmas tükör kápráztatja el a
 belépőt, egy az ágy mögött, a másik az ablakok között,
 kettő pedig egymás mellett, az oldalfalon. Ha az ajtó-
 szárnyak nyitva állanak, a szomszéd teremek visszatükrö-
 ződő képe egyenesen varázslatos és olyan hatást kelt,
 mintha nem is a földön járnánk. Az egyik szalonban a
 drapéria zöld, a társalgóban piros, az ebédlőben kékselyem
 s a székek, csillárok, falikarok, tapéták és függönyök min-
 denütt stílusos összhangban vannak egymással. Ritka bécsi
 és francia kávéesedények és porcellánok ragyognak az üveg-
 szekrényekben. A nagyteremben még több a gazdagság, az
 ízlés és a művészet. Az idegen szemlélő sokáig az első pil-
 lanat tündéries hatása alatt marad. A fal nemes márvány,
 a mennyezet csupa aranyfaragás és aranyfestés és a sok
 tükör megtízszerezi, megszázszorozza a gyűjtemények
 ezüstjét és ritkaságait. A hatalmas csillár és az alakos fali-
 karok növelik a terem fényűző berendezését. Innen nyílik
 a sárga drapériás játékszoba, majd a télikertbe vezet az
 ajtó. Keletre néznek a félkörben épített hatalmas üveg-
 ablakok; csodálatos növények, zöldelő bokrok, tarka,
 egzotikus virágok kábítanak. A kngy-meleg, a csábos illat
 és a végtelen csend édes, ábrándos hangulatba ringat; a
 paradicsomi kert ez, kényelmes pihenőpadokkal, melyek
 fölé dús lombok borulnak. Ezer szín, ezer változatosság
 és megint sok tükör, továbbá apró kerti lugasok, tarkán
 befuttatva növényzettel. Itt nincs ősz, nincs tél, ez az örök
 tavasz és az örök nyár földöntúli birodalma. Naplemente
 után különös világítóberendezés szinte holdvilágos éjszakát
 varázsol a télikertre, melyből a dohányzó nyílik. Szürke-
 drapériás török sátor áll benne, keleti kényelmet nyújt,
 mindenfelé sok dohányzóeszköz, s a falakon zenélőórák

muzsikálnak. Még egy sereg terem és szoba következik, de polgárias bútor nincs sehol, drapériák takarják a faliszekrényeket és falmélyedéseket, ahol a ruhanemű és a háztartási holmi van elraktározva. Lám, a fényűzésben is van kényelem és célszerűség! Egy élvezetes óra után elhagyva a palotának ezt a részét, a felejthetetlen Wielandra kell gondolnom, az ő művészetére, dús képzelőerejére s tündöklő festményei jutnak eszembe, azokhoz hasonló e palota, mely méltó arra, hogy Zeus égi gondjaitól elúztatva, e falak között találjon igazi lakhelyet... A sok kellemetlenség és baj elkerülésére s a tisztaság kedvéért is, a földszinten elhelyezett központi fűtés melegíti az egész épületet. Csövekben árad szét a forró gőz a kályhákba, melyek legtöbbje egyszersmind talapzatul szolgál remekművű mitológikus szobormásolatok számára. Hasonló kényelmet nyújt a központi vízvezeték is, a csövek és csapok az egész palotába elviszik az életfenntartáshoz annyira szükséges nedűt. S végül, hogy semmiben se legyen hiány: a szomszédos színházépületbe, a főúri páholyba, fedett jEoiyosó vezet!... A sok csínt és pompát, a rendkívüli ízlést jóval felülmúlja mindaz, amit az istállókban lát az ember. A parádéslovak épületét valósággal szégyen istállónak nevezni. Két sor toszkánai oszlop tartja a négyszögletes helyiség merész boltozatát. A lovak jászla művészi vasmunkával van díszítve és a vályúk márványból készültek.«

Áradozva, lelkesedve fejezi be a krónikás a palota leírását: »Így képzelem el a földi istenek boldogságát, ilyen falak között, ahol soha nincs könny, nincs gond, a rózsáknak nincsenek tövisei, az örök tavasz birodalma ez.« (A tudós Schams Ferenc nem látott be a palota falai közé, ő csak a falakat látta.)

Az épület helyén két régi kaszárnya állt. Sándor Vince gróf 22 ezer pengőért vásárolta meg a telket a városi tanácstól. Engedélyt kért arra is, hogy a Dunaparttól, az akkori színházépület melletti városi víztoronyból saját költségén vízvezetékét vitethessen fel, de a vízhasználatért

évenként 25 forintot kellett fizetnie. (A Víztorony és a Színház azon a helyen állt, ahol most a kereskedelemügyi minisztérium, az akkor még nem is álmodott Lánchíd budai fejénél.) Pollack Mihályra bízta Sándor Vince gróf a palota építését. A nagyszerű építőmester az ezernyolcszázad évek legelején nem volt olyan ismert hazánkban, mint az évszázad derekán. Nem is olyan régen telepedhetett át Itália kék ege alól Magyarországra. De Vince gróf felismerte tehetségét és valóban: a Sándor-palota egyike Pollack Mihály remekműveinek. (1806-ban készült "el, negyven évvel előzte meg a mester zsenijének legigazibb gyöngyét, a Magyar Nemzeti Múzeum épületét.)

Vince gróf személyesen ellenőrizte az építkezést. Téves az a megállapítás, hogy a palota domborműveit Ferenczy István készítette. A frízek Kirchmayer bajor származású szobrász művei. Ezek között a főhomlokzat tympanonja alatt lévő és a romanticizmus hatása alatt készült munka a Sándor grófi család ősének, Sandrinnak lovaggá-ütését szemlélteti. A belső berendezés is az építető európai ízlését dicséri. Nem is volt baja Pollack Mihálynak főúri megbízójával. (Annál több akadt később gróf Károly>t Györggyel, aki egyetemutcai palotájának építését bízta a mesterre. Károlyi György gróf megrendelte Pollack Mihálynál a palotát, aztán külföldi útra indult. Idegenben kapta az értesítést, hogy hazajöhet, a művész befejezte a munkát. A gróf egyenesen új otthona előtt állt meg poros fogatával, de ki sem szállt a batárból, csak végignézte a palota homlokzatát és mérgesen rákiabált a kapu előtt várakozó Pollack Mihályra: »Nekem ez nem kell! Bontsa le az úr és építsen újat!« A második épülettel aztán már meg volt elégedve.)

A Sándor-palota csodálatos módon sértetlen maradt a szabadságharc dúlásában. A várvédő Hentzi tábornok seregeiből a János főherceg dragonyosok második százada volt elszállásolva benne — bizonyára a gyönyörű istállók miatt — s amikor a diadalmas honvédek bevonultak a

palotába: százhusz embert ejtettek foglyul. A honvédek aztán a palota erkélyéről és ablakaiból lövöldöztek a szembenlévő Fegyvertárat (Zeughaus) védő császáriakra. Az abszolutizmus idején Albrecht főherceg, kormányzó, lakott a palotában. Pollack Mihály korai empire-műve (nincs kizárva, hogy a színházépítő Aman mesternek is van némi része benne), később az őrgrof Pallavicini-család mindszenttanyási hitbizományi javai közé került. 1781-ben törvénycikk hatalmazta fel a miniszterelnököt, hogy 179.142 forintért a miniszterelnökség számára megvásárolja.

Azóta a miniszterelnökség hajléka. Eltűnt mellőle az öreg Zeughaus, eltűnt a térről a gróf Teleki-család palotája, csak a Várszínház maradt meg mellette, testvéri ragaszkodásban, hogy együtt őrizzék a -múlt emlékeit.

III.

A PALOTÁBÓL tehát hídszerű fedett folyosó vezetett a Várszínházba. Sándor Vince gróf gyakran látogatott el a színházba. A gyerekeknek ilyenkor ki volt adva a parancs, hogy kérjék meg atyjukat: vigye magával őket. A kérés mindig pontosan elhangzott, mikor az óra hetet ütött s a felelet állandóan ez volt: »Tűrhetetlen az örökös kunyerálás« — és a gyerekek otthon maradtak. Különös nevelési elvei lehettek Vince grófnak. Rejtélyes és megmagyarázhatatlan, mit akart elérni gyermekeinél a színházlátogatási kéréssel, jobbanmondva a kérés állandó megtagadásával. Hihetőleg apai tekintélyének kidomborítását célozta a kényuraskodás. A kis Móric gróf — 1805 május 23-án született, az austerlitz-i csata harmadik napján, a Pilis hegységben fekvő bajnai kastélyban — egy szép napon fellázadt az oktalanság ellen. Az ebédlőóra hetet ütött s ő nem kérte atyját, hogy vigye magával a színházba. Szörnyű jelenet következett. Vince gróf dúlt-fűlt, bőszen ordított a gyerekekre és súlyos büntetéssel fenyegette, ha makacskodik. És Móric nem engedett! Túrta a szidal-

mákat. Elszenvedte a büntetést, anyjának pedig önérzete-
sen ezt mondta: »Soha többé nem kérem atyámat, hogy
színházba vigyen. Nem vagyok koldus. Nekem senki se
vágja a fejemhez, hogy kunyerálok!« Állta a szavát, da-
cosan szembeszállt az atyai terrorral, mert a budavári
Sándor-palotában az volt: terror, tiránuskodás! Igaz,
csak atyai részről. Vince gróf hitvese — született gróf
Szapáry Mária Anna — angyali szelídséggel, önfeláldozó
jóssággal, ragaszkodó szeretettel nevelte a gyerekeket. Saj-
nos, maga is sokat gyötrődött idegbeteg férje mellett és
nem sok szava volt árpalotában. Mindenki reszketett Vince
gróf közelségében, csak Móric nem ijedt meg soha. Általá-
ban nem ismerte a félelemérzést. Négy esztendő korában
egy kutyával játszadozott és az állat belekapott a kezébe.
Vér csurdogált az ujjából, fel se szisszent, marokra kapta
a kutyát, szájához emelte és jókora darabot harapott ki a
füleből. A húscsafatot maga elé köpte, messzire dobta a
kutyát és így szólt: »Wenn du mi beissen werd' i a a
beissen!...« Ha te harapsz, én is harapok!...

Híres, nevezetes emberek gyermekkoráról sok úgy-
nevezett jellemző apróságot jegyeztek fel életrajzírók és
memoáírók az utókor számára. A gyermek gróf Sándor
Móricról mindössze ezt a két kis esetet örökítette meg Paula
lánya, a későbbi Metternich hercegné. Bizonyára azért,
mert a családban ez a két história járt szájról-szájra Móric-
ról. Furcsa is volna, ha a lovaskalandok legendás hősről
az derülne ki, hogy gyermekkorában éjjel-nappal a családi
könyvtár foliánsait bújta, esetleg az archeológia, vagy a
numizmatika iránt árult el korai hajlamot. Azt is különös-
nek kellene találni, ha ez a gyermek szerette volna ia játék-
lovat és a bodzafapuskát. Nem! A kis Móric gróf nem en-
gedte, hogy atyja megalázza és visszaharapta a harapós
kutyát. Ez volt ő. Ilyen volt ő. Négy éves korában még
lovaglópálcát sem hordott a tarsolyában, mint Napóleon
közvitézei a marsallbotot, de nem sokkal azután örökre
eljegyezte sorsát a lovakéval.

IV.

AZ IFJÚ MÓRIG GRÓF 16 esztendőös korában szállt először nyeregbe. Az esztergommegyei Bajnán történt, a családi kastély udvarán. Kosztarovics, Móric nevelője, azt a kijelentést kockáztatta meg, hogy a lovaglást tanulni kell. Nem lehet csak úgy egyszerűen a tüzes ló hátára ülni. A ló nem ismer tréfát, bizony az úrfit is ledobja magáról, ha próbálkozik. Az »úrfi« határozott hangon válaszolta: »Akinek tanulni kell a lovaglást, abból sohasem lesz igazi lovas!« Azzal előparancsolt egy lovat — mert parancsolni már akkor is tudott — és a derék Kosztarovics nem mert tiltakozni. A következő percben a körülállóknak szeme-szájja elállt a csodálkozástól. A kis gróf úgy ült a nyeregen, mintha odaszegezték volna! A ló eleinte rakoncátlankodott, de pillanatok múlva már érezte, hogy emberére akadt. Az úrfi néhányszor körülszáguldozta az udvart, majd lekiabált a nyeregből, hogy két ember álljon eléje a kocsirúddal, mert ugratni akar. Reszketve, citerázva engedelmeskedtek neki. És pompásan vette az akadályt. Aztán ledobatta a nyeret és szőrin ülve megismételte a mutatványt... Végül kipirultan állt Kosztarovics elé: »Lásd be öreg, hogy a lovaglásra születni kell. Én arra születtem. Senkitől sem kell tanulnom, hogy lovagolni tudjak!«

Néhány nap múlva bebizonyította azt is, hogy a hajtást sem kell tanulnia. Vince grófék kikocsiztak Gyarmatra, a méneshöz. Móric felhasználva atyja távollétét, megparancsolta az istállómasternek, hogy fogassa be azt a pár lovat, melyet atyja nagyon lassú járásúnak talál. Ravaszul hozzáfűzte, hogy csak az udvarban akar egy kicsit kocsikázni. Felült a bakra s a következő percben az istállómaster szörnyű rémületére kihajtott a kapun. Mindenki azt hitte, hogy nem kerül vissza életben. Porzott utána az út, a cselédség keresztet vetett. Két órán át »kocsikázott« a határban, árkon-bokron át. Visszatérőben

megpillantotta maga előtt atyja hatlovas gyorsfogatát. Jó pár száz méter előnye volt a hatlovasnak, de Móric nemcsak beérte, hanem el is hagyta a két »lassújárású« paripával. Mikor elszáguldott szülei mellett, még tisztelettudóan üdvözölte is őket. Negyedórával előbb ért a kastélyba, mint az öregek. Vince gróf már a szobájában taláta. A kastély népe dermedten várta a fejleményeket. Az édesanya csendesen sírdogált. Vince gróf stentori hangon rivallt fiára: »Ki tanított hajtani?« Az nyugodtan, csendesen felelt: »Senki. Felültem a kocsira és simán ment minden. Meg kell jegyeznem, hogy az istállómaster ártatlan. Félrevezettem őt. Megugrottam az orra elől.« »Honnan vették a bátorságot?« »Az az érzésem, hogy minden ló engedelmeskedik nekem, mert tudok velük bánni. És be akartam bizonyítani atyámuram előtt, hogy az a két paripa nem is olyan lassú járású, mint gondolja!« »Fogd be a szád!« — torkolta le apa a fiát. És a büntetés ezúttal csodálatos módon elmaradt. Sőt Vince gróf némi büszkeséggel mondta később hitvesének, aki könnyek között mosolygott a boldogságtól: »Der Teufelskerl fahrt aber wirklich famos!« »Pompásan hajt az ördögös kölyök, kár, hogy kocsisaim nem tanulhatnak tőle!«

Így indult el az »ördögös kölyök« lovaskarrierje.

V.

TIZENHÉT ÉVES VOLT, mikor atyja meghalt és ő lett Bia, Bajna és Both örökös ura. Tizenhét éves volt és alig tudott mást, mint magyarul írni, olvasni! Nem tehetett róla, az is a különös apa különös elveihez tartozott, hogy nem helyezett súlyt gyermekei taníttatására. (Móric nevelője, Kosztarovics, nem volt nagy tudós a jó öreg.) Az ifjú gróf tehát felszabadult a rabszolgaság alól. Minden, amitől eddig el volt tiltva, egyszerre feltárult előtte. Atyja sosem engedte, hogy lovagoljon, kocsit hajtson, vadásszon. Már pedig ez a három az élete! Gyorsan

behozta azt is, amivel a tanulásban elmaradt. Pár hónap alatt a maga erejéből megtanult németül írni, olvasni. Rendkívül gyorsan elsajátította a francia és az olasz nyelvet. Aztán leült a zongora mellé és mester nélkül megtanult zongorázni. Valcereket és magyar nótákat játszott. Kedvet kapott a citerához, hamarosan ahhoz is értett, sőt bájos kis stájer dalokat komponált. Milyen boldog lett volna a szelídlelkű édesanya, ha mindezt látja! De a grófnő még férje halála előtt a sírba szállt és Móric nővére, Matild, már gróf Keglevich Gábor hitvese volt, amikor a gyászeset bekövetkezett. Vince gróf vejét nevezte meg fia gyámjával. A nagyszerű Keglevich gróf — felséges királyi helytartói tanácsos, később főtárnokmester, — hamarosan nagykorúsíttatta sógorát és saját szárnyára engedte. Móric gróf olyan biztosan és keményen ült a vagyonban, mint a nyeregben. Úgy tartotta kezében uradalmait, hivatalnokait és cselédségét, mint a kantárszárát. És tudott olyan szelíd és poétikus lenni környezetéhez, mint azokban a ritka pillanatokban, mikor szíve ellágyult, vasmarka megenyhült és a citerát pengette. Ezt a másik énjét az anyjától örökölte. A legszerencsésebb két érzés élt a szívében: apai részről a rettenthetetlenség, anyai részről a szelid megértés, amonnan a határozottság, a keménység, a vakmerőség, innen a jóság, a szeretet és a gyermekes kedély.

Csodálatos, hogy erről rendkívüli emberről, aki már a maga korában országos, sőt világhírnévre emelkedett, — mondjuk így: lóhátról emelkedett, nyeregben ugratott világhírnévre! — milyen keveset tud az utókor. Sándor Móric grófnak nincs életrajzírója. Néhány pipafüstizű anekdotát jegyeztek fel róla, bécsi librettógyárosok operethössé avatták és a K. u. K. Biogräfische Lexikon (1874) pár sorban intézi el. Igaz, a lexikon elismeri, hogy »nagyon érdekes« ember volt, egyben a legszívélyesebb, legszolgálatkészebb házigazda. Igazi feudális magyar főúr, aki csak magának és kedvteléseinek élt. Országos problémák nem izgatták,

politikai események nem érdekelték. A lexikon jegyezte fel róla azt is, hogy jó ember volt. Cselédsége rajongott érte. Sokszor megtréfálta, meglovagoltatta, ugratta — sőt lovával átugratta — uradalmainak, kastélyainak belső személyzetét, de zsebe mindig megnyílt, ha segíteni kellett a szűkölködőkön. (Bajnán egyszer eszébejutott, hogy »lovasítja« a személyzetét és nyeregbe parancsolt minden élő lényt a kastélyban és a kastély körül. Nevetve nézte, hogyan potyognak le sorra a ló hátáról. És megállapította, hogy elsősorban azok potyognak, akik tudnak lovagolni.) Azt már nemcsak a lexikon, hanem a gróf Paula lányának emlékirata is közli, hogy az ördöglovasnak nem voltak ártalmas, káros szenvedélyei. Merő kitalálás, hogy éjszakákat dorbézolt át és duhaj multságokat rendezett. Ellenkezőleg! Bort soha nem ivott, sem más alkoholt, kártyát nem vett a kezébe, pipázott, de a pipát is inkább lovai szájában szerette, mint a magáéban.

Báró Podmaniczky Frigyes írja naplójában, hogy (ifjúkorában Andor bátyjától egy pipát kapott ajándékba. »E kis nyúlánk nyakú, szép metszésű tajtékpipa, amint a kupakján olvasható felirat mutatta, gróf Sándor Mór ajándéka volt. Híres pipának volt mondható azért, mert Sándor gróf istállójában egy igen ügyes s jámbor hátszló létezett, mellyel nem egyszer budai palotája lépcsőzetén fellovagolt az elsőemeleti nagyterembe s onnan az erkélyre állott ki kedvenc lován. Ily alkalmakkor azután e hátszló szájába nyomták e kis pipát, mely azt fogai között tartva, a pipázó ló képét viselte s bámulatra ragadta az arra járókéloket.«

Nem érdektelen, hogy Sándor Móric gróf szerette a művészetet és pártolta a művészeket. Igaz, ezt is a maga módján. Gróf Széchenyi István például levélben kérte fel, hogy támogassa az Akadémiát. Erre azt válaszolta, hogy fontosabbnak tartja az állandó pest-budai híd felépítését. Arra szívesen áldoz.* Viszont Olaszországban

* Metternich-Sándor Klementina hercegnő közlése.

megismerkedett Ferenczy Istvánnal, aki magát az első magyar szobrásznak nevezte és meghívta őt budavári palotájába. Kazinczy Ferenc pesti útleírásában említi, hogy Ferenczynek, hazaérkezve, »lakást Gróf Sándor ada saját házánál Budán, a várban; dolgozója alól van a Duna szélén«. Ferenczy István levelezéséből kiderül, hogy házigazdája minden kényelemmel ellátta. A szobrász ezt írta szüleinek: »Nékem a legkellemetesebb napjaim vágnak itt Budán, igen alkalmas szállásom a Gróf Sándor házánál«, öccsének így írt: »Itt a gróf Sándornál laktomba, a szobaleányok gyakran változnak, most ez, majd amaz, én reggelenként műtermembe menvén, a kulcsot visszahagyom, estve hazamenvén, már az összerámolásom meg tudom, ha magyar, vagy más valami«.

Igazi főúri élet volt a várbeli palotában, nagy személyzet és nem hiányzott a törpe sem, olyasfajta szerepre szerződöttetve, mint a középkorban az udvari bolondok.

Az ifjú gróf pedig tanult, művelődött, külföldi utazásokat tett, de igazi szerelme és szenvedélye a lovakhoz vonzotta. A Sándor-ménes a bajnai uradalomhoz tartozó gyaratati pusztán volt elszállásolva. Mikor Móric gróf ezt atyja halála után átvette, csupa spanyol vérral kevert, szívós kitarítású kocsislovat talált. Ő minden kancát befogatott s csak azokat engedte fajszaporításra felhasználni, melyek erejét, izmosságát és kitarítását megfelelőnek találta. Angliában drága pénzen kiváló fedezőméneket vásárolt. A maga számára hátilonak, kocsilóniak, mindig a legjobbkat választotta ki. Ezek aztán a ménesből felkerültek a Szent-György-téri palotába. Egykori újságok jegyezték fel, hogy »első ugratási kísérlete a maganevelte első lován egy több-lábnyi magas szilárd korláton át a budai Városmajorban volt«. A jó budaiak szájtátva bámulták, de félték is tőle. Loyasbravúrijairól már egész Pest-Buda mesélt, sőt csodálattal és hódolattal mesélt, amikor (rég-i újsághír szerint) »egy osztály rettegte a szó teljes értelmében, bár ha némi büszkeséggel emlegették a számtalan adomákat, s ez osz-

tály a jó budai nyárspolgárság vala: ama faj, mely szemtanuja vala Sándor legvakmerőbb lovagkísérleteinek, névével ijesztgette gyermekeit, s ha a többnyire feltűnő öltönyben lovagló gróffal találkoztak, messzire kitértek előle«.

A budai gyermekek mumusa volt, pedig hajmeresztő bravúrjaiban mindig volt valami jókedvű, tréfás ötlet, deákos csínytevés. Mintha csak azért kockáztatta volna életét, hogy mulasson és másokat is mulattasson! Népes utcákon hirtelen átugratott egy-egy parasztszekeret és a csizmadiainasok sóbálvánnyá váltak, mikor rúdra aggatva vitték hazafelé a vásáron megmaradt portékát, füttyörészve csoszogtak ormótlan papucsaikban a kövezeten, s egyszerre csak elrepült a rúd felett, a csizmák felett és a fejük felett ló és lovas! A várbeli Szent György-térről sima kocsit vezetett le a Vízivárosba, de Sándor Móric grófnak ez kényelmes volt, *en carrière* hajtotta le fogatát a gyalogjárók számára épült szűk és meredek lépcsőkön s ha éppen kedve tartotta, visszafelé se választotta a rendes utat.

Sok adoma járt szájról-szájra a régi Várban Sándor Móric grófról, voltak »skandaljai« nemcsak nyeregben, hanem bálteremben is. Az egykori Landhaus nagytermében »Kränzchen«-t rendeztek a várbeliek, azon is elkövetett valami bolondságot. A megbotránkozott bálozok ki is kergették a szálából. Könnyen tehették, mert a gróf álarcban volt és testszínű selyemtrikóban, mely állítólag baracklevárral volt bekenve. Igaz-e, nem-e, ő volt-e, vagy se: ki tudná megmondani? Állítólag, mikor kikergették a bálteremből, a kis Landhaus-Platzra futott és még ott is hajszolták. Nem igen állták üldözői az iramot, pedig a gróf gyalogosan trappolt a kövezeten. Ha nem vele történt, akkor is jellemző, hogy ráfogták ezt a kalandot.

Minél szélesebb rétegben terjedt el bátor vagy tréfás nettéinek híre, annál inkább bővült a személyéhez kapcsolt legendakör. És ez a legendakör elbírta a leg-

valószínűtlenebb eseményeket is. Hogyne bírta volna el, mikor a gróf maga jegyezte fel a sok száz »Accidents« közé (sőt meg is rajzoltatta a jeleneteket!), hogy Diétrich nevű udvari orvosát létrán felküldte egy magas fa tetejére s mikor a medikus a felső ághoz ért, ura és parancsolója elvitette a fa alól a létrát. »Ugorjon le hőiesen« — biztatta az orvost s mikor az vonakodott engedelmessé válni: egyszerűen fűrészeltetni kezdte alatta a fát. A szerencsétlen orvos az utolsó pillanatban mégis az ugrást választotta, majd a gróf diadalmenetben vitette be a kastélyba.

Nem volt ez kényuraskodás. Sándor Móric gróf vakmerő volt és azt akarta, hogy mindenki az legyen, aki körülötte él.

VI.

A LOVAK KÖZVETÍTETTÉK baráti kapcsolatát gróf Széchenyi Istvánnal. A kezdet kezdetén még nem vett részt az Állat-Tenyésztő Társaság létrehozásában és az első pesti lóverseny megteremtésében. Akkoriban úgyszólván gyerekember volt. Mihelyst férfivá érett, — és milyen korán érett azzá! — természetes kötelességének tartotta, hogy felajánlja áldozatkészségét és szolgálatait a honi lónemesítés és a pesti lófuttatás népszerűsítése érdekében. A 280 aranyra rugó »Nyolc évű díj« (1829—1836) tizennégy aláírója: gróf Batthyányi Gusztáv és Kazimir, gróf Clamm Gallas Eduárd, gróf Esterházy Károly és Mihály, gróf Hunyady József, gróf Károlyi György., gróf Lamberg Rudolf, Liechtenstein Ferenc, Lajos és Vencel hercegek, Löwenberg báró, gróf Sándor Móric és gróf Széchenyi István. A kiírás értelmében »a futás felváltva, egyszer Semmeringen, másszor Pesten megyén végbe«. Később megalapítja a gr. Sándor Billikomot, melynek nagy tengeri csiga formája van, s ez a felírása: »Hol nints Versenezés, nints küzdhelye bátor erőnek«. (Gróf Esterházy Károly

angol telivérje, Forfait nyerte el.) Majd ötszáz arannyal megalapítja a Sándor-díjat is, »érette négy esztendeig évenként történik meg a versenyzés, s annak tulajdonává lesz, ki a negyedik évben diadalmas. Egy személy több lovat állíthat ki. (1838-ig két angol mérföldes síkverseny volt, akkor a gróf megváltoztatta a feltételeket s »ugrató-verseny« lett, »legalább négy akadályon keresztül«.

Ezekben az években már más véleménye van a lónemesítésről és a pesti lóversenyről, mint akkoriban, mikor a Városmajorban először ugrott. Balásy Ferenc uram, Buda szabad királyi város polgármestere, bizonyára elégedetten bólogatott deresedő fejével, mikor értesült, hogy az ördöglovas maga is nyeregbe szállott gróf Széchenyi István, báró Wesselényi Miklós, laz Esterházyak, Nádasdyak és Hunyadyak társaságában a pesti gyepen, sőt Trull nevű angol telivérjével szép győzelmeket aratott. A derék polgármester már akkor a pesti gyepen szerette volna látni Sándor Móric grófot, mikor az még bravúrjaival a jó budaiakat rémítgette.

VII.

LEGGEDVESEBB LOVA Tatár volt. Ezt naplótöredékeiben így mutatja be: »Eredete előttem ismeretlen. Ez volt első paripám, melyet Pesten, 1822-ben, Heinrich kapitánytól vettem.« Tatárt a vétel után megnyergelve felvezettette budavári palotájának emeleti nagytermébe, ott ráült és lelovagolt a lépcsőn az udvarra. A ló nagyszerűen viselkedett, csak a kutyák ugatták meg a különös látványt és a gróf törpéje és cukrásza rémült halálra. Tatár kiállta a próbát és gazdája ettől kezdve a szívébe zárta. Be akarta mutatni a pompás lovat sógorának is, de Keglevich grófék Pesten laktak, történetesen télvíz ideje volt, amikor is a zajló Dunán, az úszó jégtáblák közt, életveszélyes az átkelés. A révészek eleinte aranyért sem vállalkoztak az útra. Rájuk förmedt, gyáva kutyáknak nevezte őket, majd meg-

csillogtatta aranyait, mire azok gyorsan engedelmeskedtek. Tatár az úton nyugodtan viselkedett, a csónak recsegett-ropogott a jégtáblák torlódásában, ló és lovas szoborszerű merev maradt, amíg a pesti parton kikötöttek. A gróf aztán elvágatott a Keglevich palotához és fellovagolt a lépcsőn a tornácra, de zárt ajtókat talált. Nővére és sógora nem volt otthon. Nagyon keskeny volt a vaskorlátos tornác, alig néhány lábnyi. Lóháton megfordulni lehetetlenségnek tűnt. Rák módjára, hátrafelé hőköltette hát Tatárt, de annak sehogy sem volt ínyére a szokatlan táncoltatás. Hirtelen felágaskodott s a korláton át le akart ugrani az udvar mélyébe. Lovasa felhasználva a véletlen pillanatot, egy rántással megfordította kétlábon álló paripáját »látod barátom, nem kell mindjárt megijedni«, mondta barátságosan, majd leléptetve a lépcsőn, visszalovagolt a Dunapartra a révészekhez. A beszállás nem sikerült. A csónakot a jég éppen akkor sodorta el a parttól, amikor Tatár két mellső lábával már rajta volt. A derék állat a vízbe esett, de ösztönösen elkapta állával a csónak szélét s nemcsak belekapaszkodott, hanem vissza is húzta a jajveszékélő révészekkel együtt a partra. Aztán simán, nyugodtan besétált. Hóvihar tombolt, jeges szél süvöltött, Istenkísértés volt az út visszafelé. Tatár egy kicsit idegeskedett is, nem tudta megvárni, amíg a csónak partra ér és kikötés előtt a havas, jeges meredekre ugrott. Az elugrásnál olyan lendületet vett, hogy a csónak majdnem a vízbe fordult. S mialatt a révészek hálaimát rebegtek az Égnek, hogy elevenen tértek vissza a kísérteties kalandból, Tatár sebesen felvágatott ta síkos, ónos esőtől szinte járhatatlan lépcsőn a Szent-György-térre és lovasa kétlábon sétáltatta be a palota udvarára.

A pesti Nagyhíd-utcában (ma Deák Ferenc-utca) lovagolt később koratavasz táján Sándor gróf Tatár nyergében. Egyszerre két vágatató úrifogat közé került s már-már úgy látszott, nincs menekvés, mert a fogatok között egy parasztszékér állta el az utat. Végérvényesen beszorult a

A Nagyhíd-utcai kaland, Tatár hátán

három jármű közé! De az ördöglovas Tatár oldalába vágta sarkantyúját és gondolkodás nélkül átugratta a szekér elé fogott három alacsony magyar lovat. Tatár gazdájával együtt megmenekült a bajból, a két úrifogat utasai harsányan éljeneztek: »Brávó, Sándor gróf!« Csak a paraszt, meg a pereputtya dermedt meg az ijedségtől, mintha vilám csapott volna le a szekérre.

A következő. Jelen a Duna befagyott jégpáncélján lovagolt hazafelé a gróf Pestről Budára, Tatár nyergében. Akkoriban az volt a szokás, hogy a jégzajlás kezdetére mozsárdurrogással figyelmeztették a két testvérváros lakóit. Sándor gróf nem hallotta a mozsarakat, ha hallotta volna, se retten vissza. A jég megindult s belekerültek a szörnyű veszedelembe. A Gellérthegy alatt már magas torlászokká verődtek össze iá jégtáblák. A gróf nevetve, szórakozva, ugratta át valamennyit. Tatár eleinte pompásan vette az akadályokat, egyszer azonban megcsúszott, elbukott és maga alá temette lovasát is. Külön-külön kerültek partra, órák múlva, keserves vergődés árán. Tatárnak semmi baja sem történt, de gazdájának kificamodott a karja. A ló tü-

relmesen várt lovasána, aki kínzó fájdalmak között ült a nyeregbe. Tatár lépésben vitte haza gazdáját a palotába, lassan, óvatosan lépkedett, tudta, érezte, hogy ez egyszer nem szabad vágatniok.

Szegény, hűséges, okos Tatár! Nem sokáig állta a gyilkos iramot, megrokkant a vakmerő bravúrokban, fél-szemevilágát is elvesztette. Nyugállományba került, Bajnára vitték, de ki volt adva a parancs, hogy lássák el minden jóval amit a penzionált bajtárs megérdemel. Hat esztendeig nem is látta a gazdája. Egyszer véletlenül megpillantotta, mikor ápolója itatni vitte és harsányan rárivallt az öreg, kivénhedt állatra, mint valamikor, régen, a vidám kalandok idején: »Hajrá! Hopp!« A rokkant, vén Tatár megismerte a felejthetetlen hangot, kiragadta magát a lovász kezéből és minden erejét összeszedve, délcegen átugratta a vályút. Aztán összerogyott és kimúlt.

Ezidőtájt már Makacs, Ráró, Csinos, Hannibál, Pista és Granikus nyergében vitte véghez az ördöglovas vakmerő bravúrjait. Fakult, régi újságoldalol olvashatjuk róla: »Egymaga elnyűtt annyi paripát, mint öt lovasezred«.

VIII.

»NAPLÓTÖREDÉKEI« 1857-ben jelentek meg a »Hazai vadászatok és sport Magyarországon« lapjain. Rajtakívül gróf Andrássy Manó, báró Orczy Béla, báró Podmaniczky Frigyes, Szalbek György, báró Wenckheim Béla és gróf Festetics Béla írták le ebben az albumban vadász- és sportélményeiket. Sándor gróf eredeti feljegyzéseiből egy lovaglásának és egy hajtásának történetét iktatjuk ide bravúrjainak jellemzésére.

Lovaglás Budától Bécsig, Bábólnát, Gyórt, Mosonyt és Pahrendorfot érintve. Távolság 40 n. mértföld; igényelt idő 9 óra és 9 perc; veszteglés 1 óra: a lovaglás valóságos ideje tehát 8 óra és 9 perc.

1. Budáról Biáig: félszemű, két első lábain rokkant szürke lovon.
2. Biától Bicskéig: Sólyom nevű magyar paraszt lovon.
3. Bicskétől Bánhidáig: egész szürke lovon.
4. Bánhidától Kótsig: Miakacs nevű szegsárgán (arabs ivadék).
5. Kóttól Bábolnáig: Princesse nevű sötétpej, eredeti angol félvér kancán.
6. Bábolnától Győrig: kocsin 4 pej lóval, gr. Festetics keszthelyi méneséből, orosz modorban egymás mellé fogva.
7. Győrből öttevényig: Kedves nevű magyar parasztpej lovon.
8. ötté vény tol Mosonyig: Julianna nevű eredeti angol félvér kanczán.
9. Mosonytól Saidáig: Brigliadoro eredeti angol telivér lovon.
10. Saidától Pahrendorfig: Coquette nevű eredeti angol félvér lovon.
11. Pahrendorftól Schwechatig: Restlesse eredeti angol félvér lovon.
12. Schwechattól Bécsig: Bully, tulajdon ménesemből került lovon.

A negyven német, azaz postamérföld, háromszáz kilométernek felel meg. A teljesítmény a repülőgép korában is elismerésreméltó, hát még ha figyelembe vesszük, hogy akkoriban a gyorsszekér mindennap »éppen délutáni négy óra ütéskor« indult Budáról Bécsbe, ahová másnap este tíz óra tájban érkezett meg, azaz éppen harminc óra alatt! (Tizennégy forint és 54 krajcárt fizetett az utas Budától Bécsig a gyorsszekeren, pengő pénzben. Sajnos, Sándor

Móric gróf nem jegyezte fel, mennyibe került neki ez a 8 óra és 9 perces lovasát, tizenhét stáción keresztül, de tizennégy és fél forintnál minden bizonynal többet áldozott rá.)

Hajtás Bécstől Budáig. Távoltság bécsi házamtól budai palotáig 42 n. mfl. Mosonyig az országúton, onnan Győrre a Kis-Csallóközben, végre ismét az országúton Budáig.

»Ezen utat az én úgyszólván világszerte ismeretes 6-os fogatommal tettem meg:

Nyerges, szegsárga.

Rudas, egérszürke.

Lógós (jobboldali) fakó, fekete sörény lábbal és farkkal.

Ezen 3 lovat 1827-ben b. Wesselényitől vettem Pozsonyban — a két elsőnek eredete ismeretlen, az utóbbi gr. Károlyi méneséből való volt. Továbbá:

Lógós (baloldali) fekete pej, eredete ismeretlen.

Gyeplős, »Szellő«, szürke, tulajdon ménesemből.

Ostorhegyes (aransárga) vettem Pesten, Scheffner nyűg. főhadnagytól.

Indultam 11 órakor éjfél előtt bécsi házamból, — megérkeztem Budán harmadnapra 6½ órakor reggel, azaz 31 óra alatt. A valóságos hajtás 20 óra 30 percig tartott, miután útközben 10½ órát vesztegeltem, jelesen pedig: Köpcsényben 10 n. mértföldnyi távoltság hátrahagyása után két óráig etettem befogott lovakkal, — onnan Ráróig ismét 10 mértföld, hol is tovább mulatni szándékoztam, de odaérkezvén, tervemet megváltoztattam, azon hátránnyal, hogy 2 órai etetés helyett mégis 4 órát töltöttem ott szintén befogott lovakkal. Két ónai etetés után kantározattam s a lovakkal negédeségük miatt 2 óra hosszat a faluban fel s alá kellett kocsizni, mert állni nem akartak.

Rárótul Nagy-Szönyig még aznap éjjelre szándékoztam hajtani, közben az itatás a Gönyő és Ács korcsmánál újra 30 perczet vett igénybe.

Megérkezvén Szönybe még alkonyat előtt, a lovak kutyaugatástól bokrosak lettek és elragadtak. Meg akarván ezen pajkosságot büntetni, még aznap 3 mérföldet, azaz Neszmélyig szándékoztam hajtani, annyival inkább, mert még be nem sötétedett. A helységből kiérvén a töltésre, a lovak lecsendesedtek és oly vidáman ügettek, mintha éppen akkor fogattak volna be. Alkonyatkor Minár faluhoz érve, a lovak a hazatérő ebektől ismét megijedtek, s ekkor könnyen rosszul járhattam volna, mert futtokban a töltésről eltértek, és kis hija, hogy fel nem döntöttek.

A töltésrőlí félreugrás oly sebességgel történt, hogy bárki más, lélekéberségét elvesztve, szerencsétlenül járt volna, mert csak a legnagyobb erőmegfeszítéssel voltam képes a rakoncátlan állatokat megállítani. Ezután utamat Neszmélyig folytattam, a hol meghálni szándékozám, — 1½ órai etetés után azonban Csabáig folytattam utamat, honnan 30 percnyi itatás után Vörösvárig hajtottam, — itt aztán ismét 1½ órát etettem.

A kocsi sok és nehéz podgyással, több fegyverrel és 4 személlyel volt terhelve és mégis megérkezvén Budán 3½ órányi pihenés után ugyanazon lovakkal még 7½ mérföldet, vagyis Bajnára hajtottam, a hova is 3½ óra alatt meg is érkeztem.«

Az ördöglovasnak ez az útja körülbelül annyi ideig tartott, mint a gyorsszekéré Bécstől Budáig. A különbség csak az, hogy a gyorsszekér a két állomás között 16 stáción tizenhatszor váltott lovat, Sándor gróf pedig egyszer sem. Ez a rendkívüli a teljesítményben!

A naplótöredék még néhány kalandról számol be, mindig sportszerű tárgyilagossággal, sosem a lovas és a hajtó érdemét hangsúlyozva, mindig csak a lovakét. Tatárról, a kedvencről például ezt olvassuk: »E lónak

Lieber Sophie! Meinem Vorfater,
den ich gewiß, trotz ich bin in die Welt,
weiß, wie man glücklich wohlbausten
kann, - heute morgen um 5³/₄ Uhr
wurde ich auf die Post und am nächsten
mit einem von demselben Paar
Pferden die Wiener Linie 4 Meilen
von 8¹/₂ Uhr fort wurde die Fahrt
in 2 Stunden 41 Minuten zu machen.
Lust, den die Pferde im geringen
den zu fahren zu haben, beide
Pferde sind in meinem Gestüte
von im höchsten Grade und können
auf und in meinem Gestüte, in welchem
jedoch etliche mehr sind, sind ebenfalls
Blut

Blut fließt, — von Jesumfot bei
zum Linie, konnten im mich brybi,
sondm Banna unsem oft Frantmanns.
hofft: da auf einem wüßtyan
anglyßem Gick fup: / wüßtyan um
Spiel ind wüßtyan Hayn, so uf man
Hauder auf laß yasm luf, mit
ifam wüßtyan fcltan, amir
konntm von Simering yam wüßtyan
muf ~~mit~~ yasm, so hat was du
P.ulllybit, im uf wüßtyan wüßtyan
dama müßta im wüßtyan yasm
zu künfan, so nuf am Gick, wüßtyan
Wüßtyan zu brybi.

ügyességéről többet is elmondhatnék, de ez itt hosszadalmas volna. Még csak azt jegyzem meg, hogy Buda-Pest lakói Tatár lovamat 1828-dik évi ott tartózkodásom alatt, ügyes ugrásairól igen jól ismerték. Fenntartom magamnak egykoron e lónak ügyességét a világgal bővebben is megismertetni.«

Az ígéretnek — örök kár! — sehol nincs nyoma. Pedig az Ördöglovas büszke volt bravúrjaira, legalább is ezt bizonyítja az a levele, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratai között őriznek.* A levelet *Saphir* Móric lapszerkesztőnek írta és így szól:

Kedves Saphir! ígéretemhez híven tudatom sikerrel befejezett utamat — ma reggel 5³ órakor hagytam el Pozsonyt és ugyanazzal az egy pár lóval 4 perccel 8 ½ óra előtt érkeztem Bécs alá, s így a távot 2 óra 40 perc alatt tettem meg, anélkül, hogy a lovakkal a legcsekélyebb baj történt volna, mindkét ló saját ménesemből való, belföldi kancától és mentol származnak, mindenesetre olyan ménesből, melyben angol és arab vérkeveredés is van. — Schwechat és a városvonat között, az egyetlen Trautmannsdorf kapitányt kivéve (ki erős angol csikón lovagolt), a kísérő urak nem is tudtak velem lépést tartani a jobb útrészen, ahol is lovaimat kedvökre kiengedtem, oly gyors volt az iram, holott még csökkentenem is kellett, nehogy vesztembe zuhanjak, vagy a játékban kocsimat összetörjem. Háromszáz forintba fogadtak az én száz forintom ellen, hogy ezt az utat nem teszem meg három egymásután következő órán belül.

Ha egyéb részleteket is kíván, úgy készséggel közlöm Önnel azokat, az önnek legszolgálatrakészebb

Wien, 1837. máj. 14.

gr. Sándor

* Németnyelvű eredetijét fényképmásolatban közöljük.

Saphir szerkesztő úr nyilván leközölte lapjában az ördöglovas levelét. Nagy szenzáció volt ez akkoriban Bécsben, ahol már rebesgették, hogy a dicső magyar gróf házasodni készül. Erről azonban egyelőre nem tudósíthatta olvasóit a magyar származású osztrák redaktor.

IX.

BÉCSBEN ISMERKEDETT MEG feleségével, Metternich Kelemen herceg, a kancellár leányával. A szépséges Leontine hercegisasszony a kancellár első házasságából született. Édesanyja, Kaunitz Eleonóra grófnő volt. Abban az időben, mikor a daliás Sándor gróf felbukkant a kancellári család vendégei között, már a harmadik feleség, Melanie hercegnő — született Zichy-Ferraris grófkisasszony — volt az úrnő a Ballhausplatzon álló palotában. Melanie hercegnő úgy szerette Leontinet, mintha édes gyermeke lett volna. Együtt kocsikáztak a Práterben, ahol május elsején a főúri világ szolgaszemélyzete a híres versenyfutásban vett részt. Ősi hagyománya volt ennek Bécsben, még a középkorból, amikor a főurak kocsijai előtt fáklyavivő fullajtárok szaladtak. A császárváros előkelő társadalma és a nép egyformán élvezte a május elsejei futóversenyt és pártokra szakadva biztatta a résztvevőket: »Brávó, Pálffy! Előre, Esterházy! Vigyázz, Batthyány! Rajta, Károlyi! Ne hagyd magad, Sándor!« A szolgálhad ugyanis az uraság színeiben versenyzett s ezeket a különböző színeket jól ismerték a bécsiek. Maguk az uraságok — ugyancsak a hagyományokhoz ragaszkodva — fehér nyári köcsögkalapban és fehér vagy kanárisárga lovaglónadrágban nézték végig a dísztribünről a futóversenyt, melynek befejezése után lóra ültek s a nyeregben már nem volt vitás, hogy ki a győztes. A futóversenyben első lehetett Pálffy vagy Károlyi szolgálja, a Práter főúri lovasai között gróf Sándor Móricé volt a pálma.

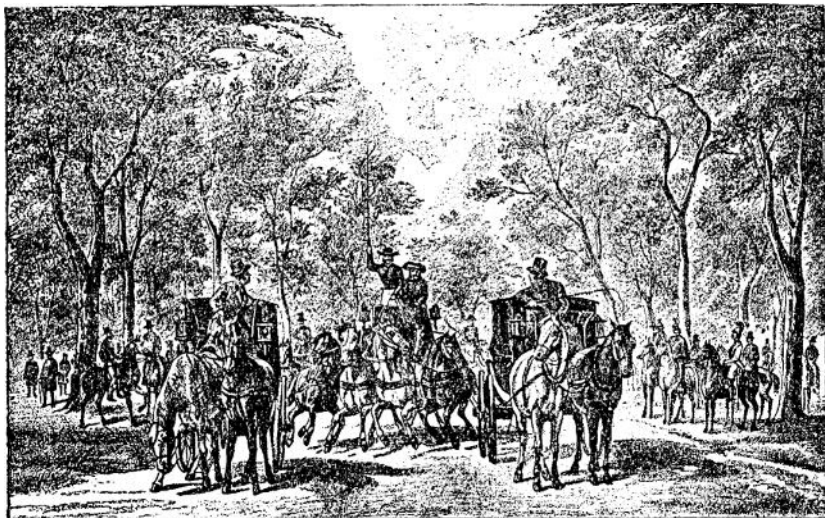
Sándor gróf palotát tartott és fényűző társadalmi életet élt a császárvárosban. Megtetszett neki Leontinc, az ifjú hercegkisasszony és amúgy lovasmódra rohamra indította szívét, hogy a szép kezecskét elnyerje. Metternich Leontine nem titkolta vonzalmát és a fiatalok elhatározták, hogy egymáséi lesznek. A házasságkötés elől azonban akadályok tornyosultak, a kancellár, főképp pedig hitvese, sehogysem akarta megérteni, hogy a szelíd, finomlelkű, halkszavú leány miért akarja életét a nyers, erőszakos Sándor gróf oldalához kötni. De az ördöglovas átugratott az akadályokon. Sorra vette valamennyit, előbb a herceg puhult meg, aztán a hercegné is beadta a derekát.

Metternich Leontine őszintén szerette az urát. És a Sándor grófok is különösképp vonzódtak a nőies nő eszményi ideálja felé. Ilyen nő volt Sándor Móric édesanyja és ilyen volt Leontine is! Az esküvői ebéden a kancellár tréfásan veregette meg a gróf vállát: »Remélem, vőm uram, több bolondságot nem fog elkövetni!« Nyilván a vakmerő lovasbravúrokra gondolt, melyek oly sűrűn végződtek szerencsétlenséggel. Vőm uram úgy tett, mintha nem értené a célzást és így válaszolt: »Nem. Ez a mostani az utolsó!« A kancellárné az ajkába harapott, de Leontine mosolygott. Ő tudta, érezte, hogy a házasság boldog lesz, s ő majd vigyázni fog, hogy férje ne vigye túlzásba bravúrjait. (Ebben az egyben tévedett. Gróf Sándor Móric a legjobb férj volt és a legjobb családapa. A »bolondságokról« azonban nem mondott le, hiszen a »bolondság« volt az élete.)

A házasságból két gyermek született. A kis Leó gróf korán elhunyt, Paula grófkisasszony viszont kárpótolta szüleit fivére elvesztéséért. Az ördöglovas életének legjellemzőbb adatait ő jegyezte fel, a már többször említett emlékiratában. Ő írta atyjáról ezeket a sorokat is: »Lehetséges, hogy hozzá hasonló bátor emberek voltak már a világon, de nem hinném, hogy nála bátrabb akadna. Atyám elszánt volt a vakmerősé-

gig és olyan ember, akiről bízást el lehet mondani, hogy »igazi karakter«. Hős volt, egyenes jellemű, igazságszerető, mint senki más! A legkisebb hazugság, vagy nagyolás rettenetesen kihozta a sodrából. Nagylelkűségét sokszor áldotta környezete. Ugyanakkor a szigorúság megtestesítője volt. Mindenki úgy nézett fel rá, mint egy rendkívüli, magasabb lényre. A mai megítélés szerint bizonyára tirannusruak tartanak, de akkoriban más volt a felfogás. Kislánykoromban rettenetesen féltém tőle, mindig hirtelen jelent meg és gyorsan távozott, mindig kemény hangon beszélt és ha nyeregben láttam, vágózni, vagy akadályt ugratni, beleremegett a szívem... Boldogult Leó fivéremmel együtt gyakran kellett atyánk bravúrjaiban résztvennünk. Ilyenkor azt mondta: ki akarja ölni belőlünk a félelem-érzést, bátorságra, elszántságra akar nevelni bennünket és ügyesnek kell lennünk, mire felnövünk. Mindent megtettünk, amit parancsolt, de a bátorságot nem sikerült belénk nevelnie. Csak mutattuk előtte, hogy nem félünk. Gyakori játéka volt, hogy fivéremmel együtt megszalasztott bennünket, majd rárivalt Hektorra, kedvenc vadászkutyájára: »Apport!« A hatalmas kutya utánunk vetette magát, elcsípett bennünket, s a földre döntött fivéremmel együtt. Szerencsére nem harapott, csak végignyalta az arcunkat, a kezünket és diadalmasan nézett atyánk felé. Ő mosolygott, megdicsérte a kutyát, sőt velünk is elégedett volt, legalább is megcirógatott bennünket. Leó fivéremnek is, nekem is módfelett imponált ez a játék, s bár féltünk tőle, büszkék voltunk atyánkra, aki ennyire hatalmában tudja tartani a kutyát. Máskor a gyarmati vadászkastély mögötti réten álldogálva néztük atyánk lovasmutatványait. Egyik legjobb lovával magas akadályt ugratott éppen. Véletlenül és meggondolatlanul kiejtettem az ajkamon, hogy én bizony sosem mernék ilyesmire vállalkozni. Szerencsétlenségemre meghallotta, s nyomban elhangzott a parancs: »Ültessétek fel mellém a kicsit!« Anyám kétségbe volt esve és tehetetlenül nézett maga elé. Az istállómeister

Gróf Sándor Móric, hatosfogatával, a bécsi Práterben

a nyeregbe emelt, tatyám még rámszólt: »Ülj egyenesen!« és négyszer egymásután átugrattuk a legnagyobb »fix barriéret«. *Gyönyörűen* vettük az akadályt, de szörnyű érzés volt!«

Sándor gróf házassága előtt sem volt ismeretlen Bécsben. De attól kezdve olyan nevezetessége lett a császárvárosnak, mint az öreg »Steffel«, ahogy a bécsiek a Szent István templomot nevezték. A Práter életét az ő bravúrjai és tréfái színesítették. Ha megjelent a nyeregben, vagy tüzes lovait hajtva, nagyobb közönsége volt, mint Ellsler Fannynak a színpadon, pedig a világhíres művésznő tehetsége előtt még Metternich Melanie hercegasszony is meghajolt! A bécsi nép kedélyesebb, mint a budai. A Práter környékén nem félték tőle, nem ijesztgették nevével a gyermekeket, a bécsiek nevezték el ördöglovasnak. Évekkel később, mikor Angliában vendégeskedett, s Albion fiait kápráztatta el lovasművészetével, a londoni újságok írták róla: »That is not a man, that is the devil...« (Nem em-

ber ez, maga az ördög!) Száz és száz kedélyes, vidám történet járt szájról szájra a régi Bécsben is Sándor Móric gróf kalandjairól s hátborzongató bravúrait büszke elismeréssel emlegették. Egyik legmulatságosabb esete a Práterben történt. Kocsiját szájátva bámulta egy kis kövér ember, s a gróf rászólt kedélyesen: »Mire olyan kíváncsi barátom?« »Azt szeretném tudni, kié ez a négy ló, meg a kocsi.« »Az enyém. Én pedig Sándor Móric gróf vagyok.« A kis kövér nem volt meghatva: »Nem ismerem a grófot. Most jöttem Kremsből!...« Az ördöglovas nyomban alkalmiat adott neki, hogy megismerje őt. A kocsijába invitálta, maga mellé ültette és olyan eszeveszett száguldást vitt vele véghez, hogy a boldogtalan félholtan került vissza az anyaföldre. Vén száárnak, kosfejnek, hájfejűnek titulálta a pokoljárás alatt a gróf a kíváncsi kremsi atyafit, aki aztán remegve mesélte el a práterbelieknek, hogy sose fogja elfelejteni, milyen kedvesen, barátságosan szórta feléje a válogatott, szép, hízelgő szavakat a gazdag, hatalmas főúr. A császárváros szívébe zárta az ördöglovast, aki nemcsak a városért rajongott, hanem a császárért is. »Kaiser-treu« volt, a szó legnemesebb értelmében. A negyvennyolcas forradalom Bécsben érte. Metternichnek menekülni kellett és a tüntető tömeg megostromolta Sándor gróf palotáját is. Nem ijedt meg; a macskazenére — amit kapott — azzal válaszolt, hogy két zsák eleven macskát vitetett ki az erkélyére: »Nincs szükség utánzókra, itt vannak az igazi macskák* — kiabálta le a tömegnek, majd lement a csöccselék közé az utcára és azt kérdezte, hogy ő ellene tüntetnek-e, vagy a felesége ellen? »A Metternich-lány ellen!« — süvöltötte száz torok. A gróf bólintott, felmarkolt egy csomó követ és segített beverni saját palotájának ablakait. Aztán kedélyesen fordult a többiek felé: »Na, most hová megyünk?« ... Azért másnap, a Michaelerplatzon egy forradalmárnak, aki a köztársaságot éltette, olyan pofont kent le, hogy az ájultan esett össze. És voltak, akik megéljeneztek: »Hoch Sándor!« Mikor egy évvel később Magyar-

országon elkobozták a birtokait, nyugodtan fogadta: »Ve-
gyenek el tőlem mindent. Az én császárom majd ad nekem
és családomnak egy darab kenyeret, hogy éhen ne haljunk.«

Szép, boldog családi életet élt. Övéi körében le-
higadt, nyers, erőszakos természete eltompult, háborgó, szilaj
vére megnyugodott. Ha a felesége mellette ült a kocsiban,
mindig óvatosan hajtott, gyengéden ügetve, hogy a leg-
kisebb baj se legyen. Ez nagyon jellemző rá s a legszebb
lényt veti a hitvesét féltő férj egyéniségére. A család bé-
kés napjait csak az zavarta meg, mikor a mama bánato-
san mondta a gyerekeknek: »Papa hat sich das Bein aus-
gekegelt!« Az ördöglovas hiteles baleseti statisztikáját
lánya emlékiratainak köszönhetjük: háromszor tört el a
jobb lába, hétszer a két karja, s megszámlálhatatlanszor a
kulcs-csontja és a dereka. A ficamoknak, zúzódásoknak
se szeri, se száma. Az ilyen »kicsiségekre« ügyet se vetet-
tek. Az évek során Sándor gróf lába úgy össze-vissza volt
törve, zúzva, ficamítva, hogy a legenyhébb bukásnál is
kimozdult a helyéből. Mosolyogva nézte, mikor az orvo-
sok foglalatostkodtak körülötte: »Csak bátran, uraim, nem
vagyok üvegből!«

Jobb lábát egyszer mégis évekre sínbe kellett rakni.
Velpeau, a leghíresebb párizsi és Ashley Cooper, a legki-
válóbb londoni sebész kezelte. Mindketten menthetlen-
nek ítélték, féltették az üszkösödéstől és azt tanácsolták,
hogy le kell vágni. Egy öreg hegyipásztor, Blümbachból,
műtét nélkül meggyógyította a beteg lábát.

X.

BAJNAI KASTÉLYÁBAN, a hálótermében, lóbórból
kikészített szőnyeg feküdt az ágya előtt. Ehhez fűzte egyik
legvakmerőbb, már-már az esztelenséggel határos kalandja.
Angol vendége volt a kastélyban, aki fogadott vele, hogy
minden lovasmutatványát utána csinálja. Reggeltől estig
vágattak erdőn-mezőn, folyón, patakon, földomlason,

szakadékon át, sziklák, erdők rengetegén keresztül. Az ánglius valóban jó lovas volt, holtversenyben érkeztek vissza a kastélyba. Ott Sándor gróf felvágatott az erkélyes díszterembe, s a vendég utána. »Itt vagyok!« - mondta angol hidegvérrel. Az ördöglovas szeme vérbeborult, kilovagolt az erkélyre, belevágta sarkantyúját a lovába és leugratott a magasból az udvarra. Az ánglius sóbálvánnyá dermedt. Nem követte. »ön nyert!« — jelentette ki, de a gróf akkor már kulcscsont-töréssel az orvost várta. Lová négy lábát törte, agyon kellett löni. Bőréből készült az ágyeléaló. (Legalább is így tartja a legenda.)

Bajnán kereste fel egy másik angol is, éppen szarvasbögés idején. A szigetországban hallotta hírét az ördöglovas bravúrjainak, eljött, hogy személyesen győződjék meg a valóságról. Nyersen, száraz hangon adta elő, hogy fogadni akar. Nagy összegben hajlandó fogadni, hogy Sándor gróf lovasmutatványait már másoktól is látta. A kastély urát kissé meglepte a váratlan látogatás és a szokatlan hang, de magyar főúrhoz méltó vendégszeretettel látta el az angolt és a fogadásba is belement. Sőt látogatója korrektségére bízta az összehasonlítást a saját és mások lovasbravúrjainak megítélésében. Előbb nyeregbe szállt. Egyik merész ugratás a másik után következett. Egyik életveszedelemmel járó »mutatvány« a másikat szárnyalta túl. Az angol hűvösen bólogatott: »Nagyszerű! Pompás! mindezt már másoktól is láttam. Holott nekem Melton Mowbray-ben, a múlt évben, azt mondták, hogy gróf Sándor rendkívüli lovas!« A házigazdának ez több volt a soknál. Befogatta híres hat lovát és a vendégét maga mellé tessékelt. Vad vágta kezdődött Visegrád felé, a keskeny Duna-töltésen, s mikor a lovak a legerősebb iramban száguldottak, a gróf könnyed mozdulattal közéjük dobta a gyeplőt, karját nyugodtan keresztbefonta a mellén és az ángliushoz fordult: »Ezt is látta valahol?«

Választ már nem kaphatott. A kocsi lefordult a töl-

tésről. Az angolnak néhány bordája tört el, Sándor grófnak a kulcsontja ugrott ki a helyéből. De ezt a fogadást is megnyerte. A gentleman a kastélyban meggyógyult és mint legjobb barátok váltak el.

Egy harmadik fogadása merő tréfa. Arra fogadott Bécsben, hogy egyszerre indul el lóháton a pesti hajóval, de előbb érkezik a magyar fővárosba, mint a gőzös. Aztán belovagolt a hajóra, s a pesti állomáson kiugratott a korláton át, le a Dunába. Mialatt pedig a gőzös körülményesen kikötött: ő lóháton portraúszott.

1858-ban így ír róla egy újságtudósító: »A bátor, sokszor vakmerő kísérletek, melyeket a hír különféle változatokkal beszél el, sokszor bírnak a valószínűtlenség látzatával és számos kételkedőre és hitetlen Tamásra akadnak; azonban mint a Vadász-albumban olvassuk, a hírre-dett tények nagy része igaz s éppen oly bámulatos az ügyesség és kitartás, mellyet gróf Sándor azok által felmutatott^ 1866-ban egy másik újságcikk régi, biai kalandját eleveníti fel. Gonosz nevű lova nyergében ült. A ló makacskodott. Sándor gróf erősen megsarkantyúzta és Gonosz egy kőbányának vitte gazdáját, ötven lábnyi mélységbe zuhantak, de a gróf a nyeregben maradt. A tudósítás ezzel végződik: »Gróf Sándor jelenleg 61 éves és most már nagyobb barátja a nyugalomnak.« 1872-ben a »Reform« újdondásza látogatta meg bajnai kastélyában. »Az előcsarnok valóságos sportmúzeum, lovagló, kocsizó és vadászó tárgyakkal. Ajtókilincsek szarvascsontból, fogasok vadkan-agyarakból, puskák, vadásztáskák, hegy-mászóbotok, nyergek s mindenféle ostorok.«

Gróf Sándor Móric nemcsak vakmerő lovas volt, hanem nagyszerű vadász is, fáradhatatlan és biztos lövő. (A bajnai kastély ebédlőtermében, Tell Vilmos módjára, lelőtte Diettrich orvos fejéről az almát.) Még egy sportot kedvelt: az úszást. Mindezek mellett a legjobb gazda volt, uradalmait fáradhatatlan szakértelemmel vezette, hiszen imádta a földet.

XI.

EGY SZEMTANÚ képekben örökítette meg az utókor számára az ördöglovas bravúrait. Ez Johann Gottlieb Prestel volt (1806—1858), müncheni festőművész. Prestel gróf Sándor Móric legszűkebb környezetéhez, tartozott, Diettrich medicussal együtt. Az ördöglovas Anonymusa, Eckermannja ő, aki azonban nem betűket rajzolt, nem a tollat forgatta, hanem képeket festett, mint egy modern krónikáshoz illik. (Lovakat különben is könnyebb festeni, mint lovakról írni. A lovak lényében van valami megközelíthetetlen, örökismeretlen. Azért sem írt még soha senki róluk úgy, mint például a kutyákról.) Prestel maga is jó lovas volt, szenvedelmes hajtó és vadász. Végigkísérte a grófort életének azon a szakaszán, mikor a híres kalandok lejátszódtak. Mellette lovagolt, mellette ült a hatosfogatban, együtt vadásztak és a derék Prestel inkább hűséges, mint művészi ecsetjével megfestett minden jelenetet, minden mozzanatot, ami főúri barátja változatos pályáját megelevenítheti az utókor előtt. Így született háromszáz bravúr kiválasztásából a »Sándor Album«.* Sok feljegyzés bizonyítja, hogy Prestel nem igen túlzott képein. Ezt megerősíti Metternich Paula hercegnő is: »Minden, ami a »Sándor Album« lapjain szerepel, az élő valóságot örökíti meg. Atyám két legjobb barátja, gróf Clamm-Gallas Eduárd és gróf Pálffy Móric gyakran hangsúlyozták előttem, hogy a festő nem túlzott, sőt inkább tompítani igyekezett a tényeket. A »Sándor Album« nemcsak az Ördöglovas, hanem az ősi magyar lovas-sport aranykönyve, akkor is, ha gróf Sándor Móric nem az iskola-lovaglást tartotta ideáljának.

Korának egyik tekintélyes lovasszakértője így jellemzi őt: »Sándor grófort aligha lehet elegáns lovasnak nevezni és semilyen körülmények között sem szabályos-

* Ebből válogattuk ki a könyv képanyagát Prestel nagyrészt kisméretű akvarelleket festett, s a gróf személyesen írta a képek alá a magyarázatot.

Egy rögtönzött bravúr, a gyarmati vadászháznál

lovas. Lovagló-iskolái előképzettségének hiányát sokszorosán pótolja teljesítményeinél a rettenthetetlen bátorság, mely abban csúcsosodik ki, hogy sem a maga, sem a lova bőrére nincs tekintettel. A lovaglás művészete nem érdekli. A rögtönzött bravúr izgatja, a kaland, a rendkívüli élmény, amit a nyereg nyújt, sőt amit a ló nyújthat. Gyakran ugyanis lova a kezdeményező, ha szembe kell nézni a veszedelemmel, vagy menekülnie kell előle. A gróf, ki vasakarátát rá tudja kényszeríteni lovára, — még olyan áron is, hogy a paripa belepusztul — természetes könnyedséggel fogadja, ha lováé az iniciativa. Tudománya nem a szó szoros értelmében vett lovasművészet, egészen más valami! Fantáziával vegyült kalandhajszolás, rettenthetetlen akarakterővel párosult elszántság, a lehetetlenség megkísérlése, sőt megvalósítása; olyasmi, amire e sportnak

ügynevezett művészei álmukban sem mernek gondolni. Mindezt pedig oly született adottság, oly szív és vérmérséklet segíti a grófnál diadalra, amire csak egy lehet a magyarázat: az ember öt érzéken felül *egy* hatodikkal bír, amely által bűvös hatalmában tartja a lovakat.«

Az utolsó szavak már-már azt jelentik, hogy gróf Sándor Móric démonikus erővel uralkodott a lovakon. Holott ilyen nincs. De van Istenadta lovastehetség, amit az állat is megérez, ha nyergében olyasvalaki ül, mint az ördöglovas volt.

XII.

GRÓF SÁNDOR MÓRIC csak lovas volt, de ez a »csak« nem von le semmit emberi értékeléséből. Nevezetes kortársai között akadtak olyan kiváló lovasok is, akiket hajlamaik, érzéseik nem tisztán a lovakhoz láncoltak. Báró Wesselényi Miklós is a »vakmerő« lovasok közé számított, amellet, hogy tudományosan foglalkozott a hazai lótenyésztés fejlesztésével. Jósika Miklós emlékiratai örökítik meg Wesselényiről ezt a pár sort: »Miként rendre a lovakat kivezették a pompás ólaktól, Wesselényi, ki már akkor nem látott, megtapogatta őket, fejüket, derekukat, lábukat, s aztán beegyezett, vagy be nem egyezett eladásukba. A többi közt egy magos, idomtalan nagyfejű, 3 éves csikót vezettek elő — Thompson nevűt. Nem is igen nézett senki reá midőn nagy meglepetésünkre Wesselényi végigtapogatta a lovat s azután szólt: ez nem eladó! E Thompsonból vált pár év múlva Wesselényinek egyik legkitűnőbb méné, nagysága dacára olyan könnyű, mint a madár. De ez csak egy példa. Én e vásárban 7 lovat vettem Wesselényitől, ezek közt egy gyönyörű telivér mént, Ossiant, s nagyon meg voltam vásárommal elégedve. Geiza fiam, ki velem volt, megvette volna az egész istállót, minő isteni jó kedve volt! — No de nem mindennap pap sajtja,

Jósika Miklósnak ezt a feljegyzését a kor jellemzésül iktattuk ide, mert gróf Sándor Móric korának szelleme egyenesen magával hozta főuraink lovak iránti rajongását s ez a szellem termelte ki az ördöglovast. Igaz, ő a legkiválóbb volt kortársai között ezen a téren, nemcsak vakmerőségben, hanem találékonyságban, eredetiségben is. Tóth Béla, aki számos anekdotát örökített meg gróf Sándor Móricról, két találó jelzővel rajzolja meg bravúrjainak karakterét: hajmeresztő és mulatságos! Amellett az is ösztönözte, hogy kitűnjön a többiek között. Ha nem is volt hiú és becsvágyó, érezte, hogy egyedülálló a maga nemében, Báró Podmaniczky Frigyes, akit az utókor »kockás 4)áró« néven ismer (feltűnő szabású kockásfelöltőinek és ruháinak még nem is oly régi emlékével), »Naplótöredékeiben« többször megemlékezik az ördöglovasról. Egy helyen így ír róla, s vele kapcsolatban a lovas- és kocsisportról: »Kiváncsiságtól s örömtől áthatottan — mert nagyon kedveltem a lovakat — bámultam naponta délelőtt a »Magyar Király«-szálloda elé érkező számtalan úri fogatokat, melyek között mindig első s legszebb volt Sándor Móric grófé, a világhírű lovas- s kocsisművészé, aki akkor ama palotában lakott Buda várában, melyben most a miniszterelnökség van elhelyezve. A hintók legtöbbször az akkori divat szerint világossárga vagy világoszöld színűek valának, kék posztóbéléssel. Persze akkor még a fiatal főúri rend nem gyönyörködött ama jelenleg a »jeunesse dorée« által divatba hozott szokásban, mely szerint fogatjaikat s különösen cselédjeiket bérkocsikká s hintáikat bérkocsikká, lovaikat pedig a piacon künn álló bérlovakhoz hasonlókká igyekeznek erővel átalakítani, illetőleg átváltoztatni, hogy valahogy egy csekély kis része a hajdani jó ízlésnek s úri fogásnak meg ne maradjon.«

Podmaniczky Frigyes báró később ezt írja: »Az akkori divat szerint a férfiak a gyalogséta közben használni szokott vastag s elég hosszú botjaikat lovaglás alatt is

kézben tartották, ami reám legalább igen kellemetlen benyomást gyakorolt, azonfelül bűnnek tartottam egy ily vastag pálcával megfenyíteni egy oly nemes állatot, mint a lovat.«

Az ördöglovasnak sohasem volt szüksége »vastag s elég hosszú« sétabotra, ha nyeregbe ült. A lovat ő a legnemesebb állatnak tartotta, bár sohasem törődött lovainak származásával. A pedigrére egyáltalán nem adott. Gyakran megtörtént, hogy lovaglás, vagy kocsizás közben meglátott egy parasztlovat, hozzáértő, avatott szeme azonnal észrevette, hogy kitűnő »anyag« és nyomban megvásárolta. Gyarmati ménésében soha nem vezettek pedigrét a lovakról. Ő maga — Prestel képei mellé — mindig feljegyezte sajátkezűleg, hogy lovait kitől vásárolta, sőt azt is, hogy mennyiért. Ennyiből állt a törzskönyvezés.

XIII.

A VÉGZETES KALAND 1850 őszén történt, Linz mellett. Az ördöglovas kizuhant vágató kocsijából s fejfel a vaskorlátnak esett. Agyrázkódás! Ugyanazon év telén már külsőségeken is megnyilvánult a szerencsétlenség. A bécsi Jockey Clubban kapta az első rohamot, törni-zúzni kezdett maga körül. Meg kellett kötözni kezét-lábát, úgy vitték haza. Barátai tudták, hogy ez a vég, családja sem bízott a felépülésében, Prágába vitték, dr. Riedl híres ideggyógyintézetébe. Ott is őrjöngött, tombolt, azt hitték, minden pillanatban bekövetkezhet a katasztrófa. Aztán állapota jobbra fordult és másfél esztendő kezelés után hazamehetett. De milyen állapotban ment haza! Nem volt már csak élőhalott. Olykor akadtak világos percei, tiszta pillanatai s elbeszélgetett a múltról, a régi szép napokról, mint a nagy háborúk rokkantjai. A jelen nem érdekelte, az emlék volt az, ami a lelket tartotta benne. Családja, barátai, szerető részvétellel vették körül. Fájdalmas látvány volt az egykor rettenthetetlen, daliás férfi,

kinek szemében állandóan a haláltmegvető dac tüzelt: tehetetlenül, elboruló elmével, a betegágyon, s a halál komor árnyával a feje felett.

Az udvar, a császári család gyakran érdeklődött állapota iránt. Mikor jobban érezte magát, Ischlbe vitték. Zsófia királyi hercegnő és Ferenc Károly királyi herceg ott meghívták az asztalukhoz. Tapintatosan bántak vele. Nem is volt más vendég, nehogy zavarja őt, aki a fenségeknek is a múlt dicső emlékeiről mesélt. Olykor elkíváncozott Bajnára, ahol ifjúkorában először ült nyeregbe, vagy Gyarmatra vitték ki, ahol ménesét, lovait nevelte, de lóra nem ülhetett, nem tarthatta a gyeplőszárat vasmarkában és vadászfegyvereit immár nem emelhetette szarvasra, zergére. A »Sándor Album« oldalait lapozgatta, francia és angol nyelvű kiadást készített belőle, idegen barátai számára, akikkel egykor együtt vett részt a falkavadászatokon, akik csodálták őt és nagyszerű bravúrait. Folyton új és új emlékek tolokodtak elő beteg agyában a régi dicsőségről. Sajnálta, hogy hűséges krónikása, udvari festőművésze, Prestel már nem él s nem örökítheti meg azokat a többi mellé. Egyszer-másszor öreg citeráját kérte, halkán pengetni kezdte a húrokat, azokat a kis stájer-dalokat próbálta eljátszani, melyeket maga szerzett, de hamarosan belefáradt ebbe is, s eltorzult arccal dobta le a földre a hangszert, melynek hangja az ifjúkorra emlékeztette, a budavári palotára, a Városmajorra, itáliai utazásokra, a tavaszra a Práterben, az ősze Bajnán és Tattára, a kedvence, mely olyan meghatóan múlt ki a szeme előtt...

Huszonnyolc esztendeig várta a halált. 1878 február 23-án, 73 éves korában az ördöglovas kilehelte hősi lelkét, mert hősi lélek volt, kétségtelenül rendkívüli az emberek között. Három nap múlva temették a bécsi palotából, i A gyászszertartáson jelen volt Hohenlohe herceg főudvarmester, Nopcsa báró, a királyné főudvarmestere, a Fürstenbergék, Kinskyek, Schwartzenbergék, ott volt gróf And-

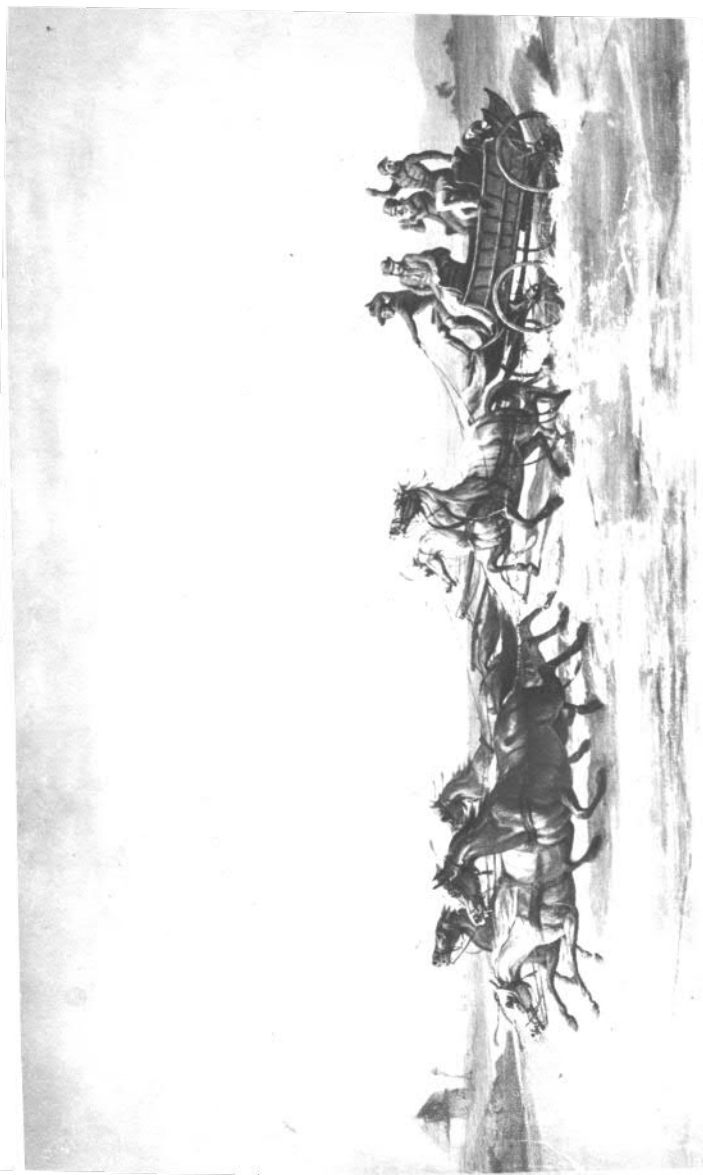
rássy Gyula közös külügyminiszter hitvesével és a régi, ifjúkori barátok közül báró Wenckheim Béla. És a nép, az egyszerű nép, a rajongók és hódolók serege.

Azok a bécsiek, akik látványosságot vártak a temetésen, nem láthattak mást, csak a gyász komor fenségét. A látványosság a bicskei temetőnek jutott, március 3-án. Odavitték a koporsót a családi sírboltba, hogy szlavniczai Sándor Móric gróf, cs. és kir. kamarás, aranysarkantyús, a weimári nagyhercegi Sólyom-rend vitéze, s a bécsi szépművészeti akadémia tagja az ősök mellett aludja Örök álmát, mint utolsó férfitagja nemzetségének. Esztergomban emelték le a koporsót a bécsi hajóról és áttették a gyászkocsira. Feketebóbitás, sötét paripák vonták az üveges hintót, büszkén, méltóságteljesen, mintha érezték volna, hogy kit visznek. Reményik Imre (aki egyébként 62 éven át volt a gróf Sándor-uradalmak jószágkormányzója) magyar ruhába öltözött díszbandériumot állított össze az ördöglovas birtokainak személyzetéből és a családi dominium határánál várta a halott földesurat. Ez a bandérium kísérte a koporsót a kriptáig. Nem legenda, valóban úgy történt, hogy a paripák a temető közelében elragadtak és iszonyatos vágóban röpítették magukkal a gyászkocsit, árkon-bokron keresztül. A család rokona, gróf Wickenburg Albert, aki szemtanúktól értesült a kísérteties jelenetről, megénekelte az ördöglovas utolsó földi útját. Inczédi László egykori fordításában idézzük a vers utolsó két szakaszát:

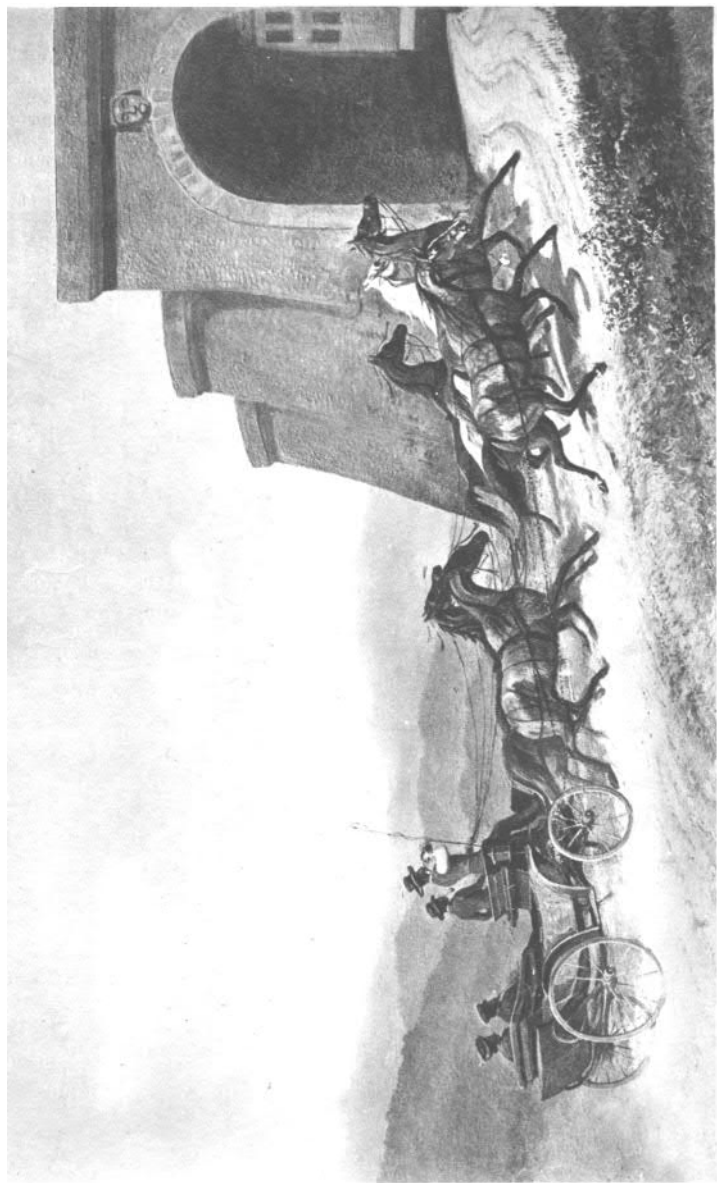
*A temetőnek már fala csillan,
Rövid pár lépés csak oda még,
S íme, egy lónak a szeme villan,
Talpa alatt a föld fagyva ég.
Füleit hegyezi, magasba szökken,
S a többi is, mind, száguld vele,
Mikéntha űzné örült versenyben
Mehalt uroknak szelleme.*

Alcor nevű lova nyergében ült gróf Sándor Móric, s meglátta őt a pesti utcán gróf Széchenyi István. Széchenyi tréfásan a falhoz emelte sétabotját, az ördöglovas elérte a célzást és átugratott az akadályon. A fejét ugyan beleverte az utcai lámpába, de ezúttal csak a cilindere tört össze, ő maga nevetve jegyezte meg a meglepett lovász bravúr után, hogy az arcát szerencsére nem lámpaalaj, hanem üvegszilánk borította el.

Negyedmagával ilt gróf Sándor Móric a hatlovas kocsiában, mellette a hírsíges Préstel, hátul Babó Lajos huszár és Tóty Miska kocsis. A befagyott Duna hát: 311. vágattak s már közel voltak a parrhos, mikor a jégpáncél beszakadt. De az erős lovak neri engedték a kocsit elmerülni.

Harmincegy óra alatt tette meg a hives hatszogat a Bécs—Buda közötti utat. A lovakat ki sem fogták. A Bécsi-kapu boltoe alatt robogtak be a budai Várba.

[A. K. K. K. K. K. K. K.]

A rárói ménésben, az egyik angol származású telivér hátán, az Ördöglovas felugratott a lőcsős-szekérről. A ló aztán se szépszóra, se ostorozásra nem akart visszaugram. De a szekérhez támasztott keskeny tölgyfa pallón nyugodtan lesétált.

Tízszor egymásután verte le Makács a bajnai parkban a rögtönzött akadályt. A gróf megparancsolta lovászainak, hogy tartsák szilárdan a rudat és tizenegyedszer is nekiment. Eziúttal sem sikerült. Makács lógvamaradt, gazdája pedig a feje tetejére esett.

Vasútyes hajás egy erdei útmelyében, ahol a négy ló nem jött el egymás mellett.
(Sándor gróf mellett Kosztarócsis, hátul Póstid.)

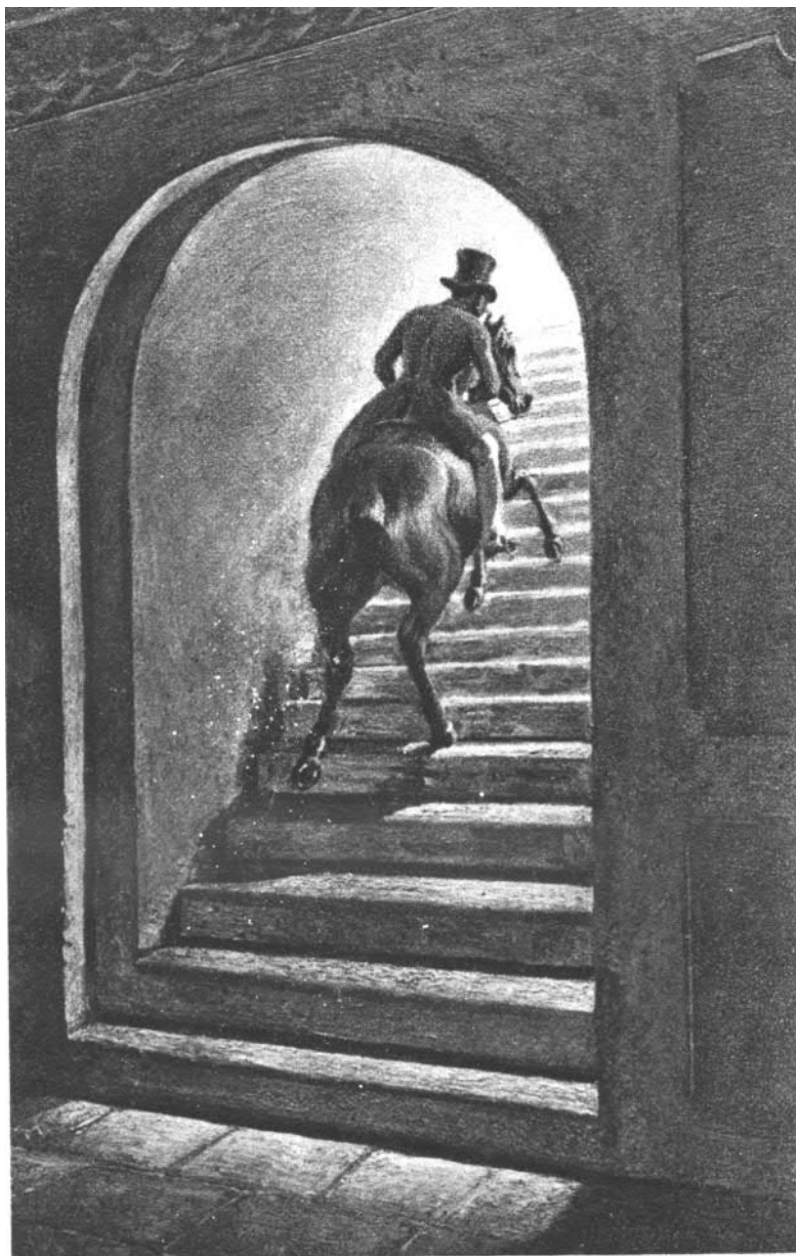
Brudern báró volt a rárói kastély vendége, aki sehogysem akarta elhinni a kedvenc Tatar ügyességét. A gróf erre többször egymásután átugratott Tatar nyergében a park vaskerítése felett. Brudern báró mögött Kosztarovits áll, az Ördöglovás gyermekkori nevelője.

Akadály-ugratás a budavári palota lovardájában. A középső lovas gróf Sándor Móric, balra Kiss Ádám lovasz, jobbra Toms lovasz. Az akadály-rudat Schwartz istállómeister tartja.

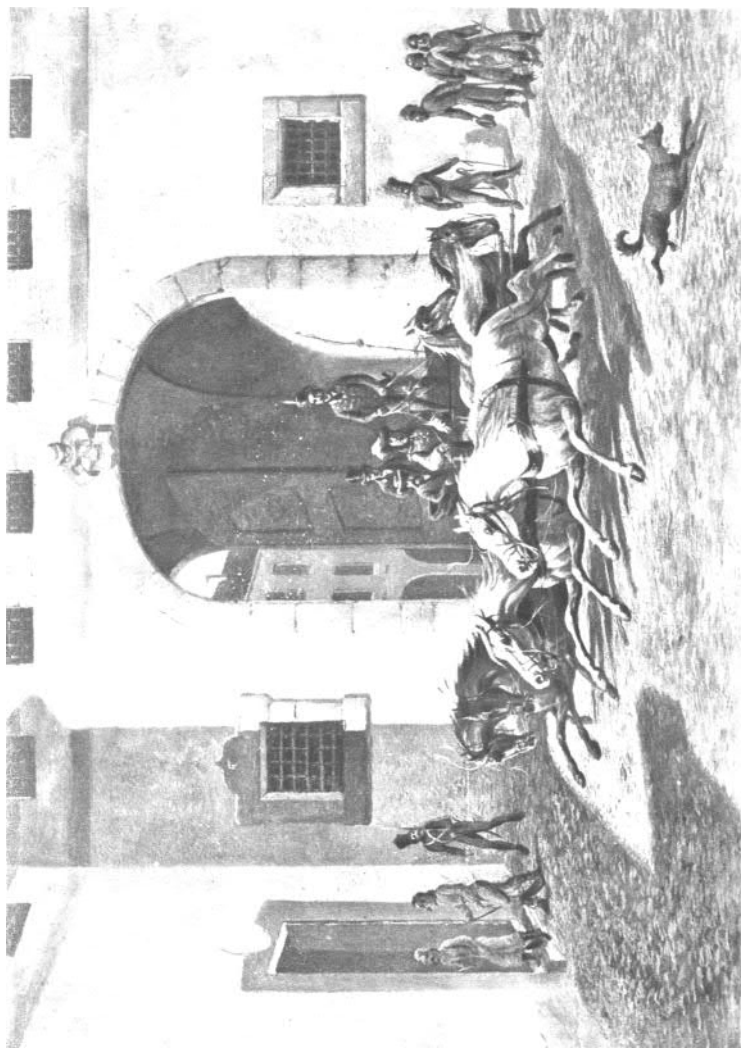

Pozsony mellett, a téli Dunaán vitt át a gróf hatosfogatával három dímláhbód lovasziszteret.

! Bál volt a budai Fehér Hattyú fogadóban. Az Ördöglovas a kivilágított lépcsőkön lovagolt fel a szálába.

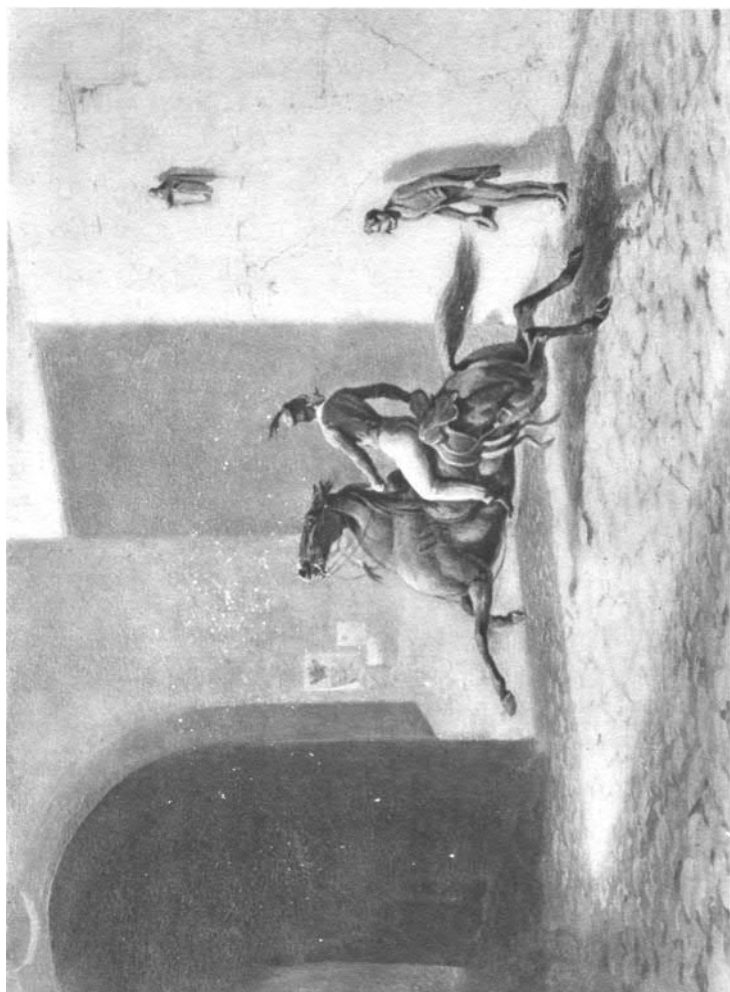
Pest vármegye megritottas, hogy a gróf három pár lovat fogjon a kocsijába, mert az uralkodói család privizlájuma. Az Ördöglovus négy lovat fogott be elől, kettőt mögöttük, úgy hajtott be a tekintetes vármegyéhez a fellebbezéssel.

Makacs nyergében többször egymásután átugratott a gróf egy vízhordókoci rúdján. Makacs ünta az egyhangúságot, megtagadta az engedelmességet és a kerítést akarta átugrani. A kísérlet nem sikerült, néhány karó eltört és az egyik súlyosan megsebezte a lovat.

Magas-akadályugratás a bajnai kastély köherítése felett. Szerencsés véletlen volt, hogy a gróf éppen két üvegház között találta el a „terepet”, amit kívülről nem láthatott.

Csinos hátán ülve a budai Várkapu előtt elszakadt a heveder. Sándor Móric gróf nem zavartatta magát, ki-dobta maga alól a nyeret és szőrén ülve lovagolt haza.

A „feketefejű” Csinos nyergében, a bécsi császári Lovardában.

Bajna és Zsámbék között, az egyik rudas, mely a földvágás tetején haladt, lezuhant. Legalább ötven lépést vonszolta maga után a kocsi, míg a gróf meg tudott állni. A rudas nem sérült meg, újra befogták és vigán érkeztek Bián keresztül a budai Várba.

A „feketefejű” Csinos hátán a gróf gyakran leugratott a biái kastély tornácáról, a virágzó rózsafák felett, a kocsi felhajtó-útra.

Kosztarovits, a gróf gyermekkori nevelője és Dietrich „udvari medikus” összeszólalkoztak a kocsiban, nem törődve a lovakkal, melyek elragadtak. A gróf véletlenül bukkant fel az erdő sűrűjében és lóhátról fékezte meg a paripákat.

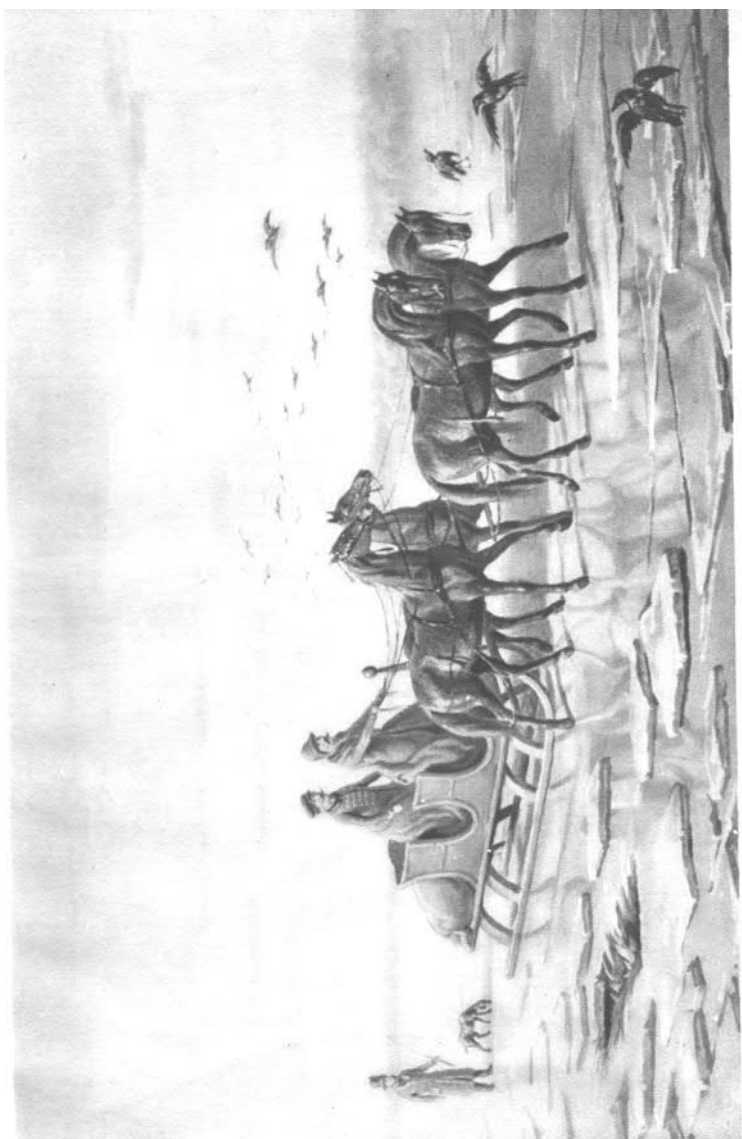

A gróf törpe-lova valóságos bűvészműtávjokat végzett. Például így üdvözölte a konyha ablakban a szakácsot, s bizony egy küssé rákoppintott patájával a körmére.

Sándor Móric gróf és Adám Iordisz tereplövágó versenye Ráró mellett. A gróf éppen csak azzal a lóhosszal lett győztes, amely elbőnyt a moctár diggázolása alatt szereste.

Pozsonymál, a zajló Dunán át, délre hajtott a gróf a szánkóval, hogy kőj esetén könnyen kitörhasson. Kozsartarovits kitartott mögötte, de a kocsis inkább gyatag ment.

A székizás örömeitől a gróf bajnai kastélyának személyzete napokig a pöcögöt nyomta, ha az uraság történetesen maga mellé tessékélte őket a számba

A rárói erdőrengetegben lóháton üldözte gróf Sándor Móric a hirtelen felbukkant szarvasát, s lovaglóstorcával órákon át hajszolta maga előtt.

Zergevadászat, egy lövéssel két bakot terített le gróf Sándor Móric. Az egyik a mélységbe zuhant.

Hosszú hajts után Sándor Móric gróf kilépett az erdőből és egy meredek tisztáson annyi zerge volt előtte, hogy ámulatban teljesen megfedkezve magáról, nem adott le lövést. Egy vén bak észrevette a vadászt és jelt adott a menekülésre. Szempillantás alatt eltűntek a zergék.

Zergevadászaton, Lamberg grófnál, a hagyományos „Sándor-szerencse” három pompás állat elejtését eredményezte. A vadászat alatt állandó hőd volt, s a gróf volt az egyetlen, aki zsákmánnyal dicsekedhetett.